

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Isajlovič Marko

Vpliv gospodarske krize na socialni položaj ljudi in vloga EU

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Isajlović Marko

Mentor: doc. dr. Franc Trček

Vpliv gospodarske krize na socialni položaj ljudi in vloga EU

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

Vpliv gospodarske krize na socialni položaj ljudi in vloga EU

V diplomskem delu sem se želel dotakniti teme, ki je te dni še posebno aktualna in se o njej zelo pogosto govori. Gre za finančno gospodarsko krizo v povezavi z okoliščinami in vzroki, za njen nastanek in seveda v nadaljevanju, za ugotavljanje dolgoročnih trendov, posledic, najpomembnejše pa, rešitev v smeri iskanja alternative obstoječemu neoliberalnemu sistemu, ter razmislek v smeri dejanske vloge in interesa EU. Pri ugotavljanju dejanskega interesa EU je bilo potrebno opisati tudi situacijo v nekaterih evropskih državah, predstavljeno pa je tudi dogajanje v Sloveniji. Posledice recesije so prikazane skozi stanje v gospodarstvu, najbolj realno sliko pa nam kažejo družbeno ekonomski odnosi, torej s tem povezan socialni položaj ljudi. Skozi celotno nalogo skušam bolj opisovati okoliščine, ter navajati različne poglede strokovnjakov v zvezi z določenim problemom, na koncu pa podam zaključeno mnenje v smislu odgovorov in pričakovanj v povezavi z zastavljeno temo.

KLJUČNE BESEDE: finančno-gospodarska kriza, neoliberalni sistem, dejanska vloga EU, družbeno-ekonomski odnosi, socialni položaj ljudi.

Impact of the economic crisis on the social situation of the people and the role of the EU

In this diploma I wanted to write about, nowadays popular theme, which is the main theme of many conversations. It is about financial and economical crisis, combined with circumstances and causes for the emergence, and of course hereinafter for assessment of long term trends, consequences, and most importantly solutions in case of determining alternatives to an existing neoliberal system, and reflection directed towards actual role and real interest of EU.

In determining actual interest of EU it was necessary to describe the situation in some European countries, Slovenia was also presented. Effects of the recession are presented through the state or situation in economy, and the most realistic picture is shown through socio-economic relations, therefore with related social situation of ordinary people. Through the entire diploma, I'm trying to describe the circumstances and state the different views of experts on specific problem, and in the end ultimately make a complete opinion in terms of responses and expectations in relation to the set topic.

KEY WORDS: financial and economical crisis, neo-liberal system, actual role of EU, socio-economic relations, social situation of people.

KAZALO

1 UVOD	6
1.1 Namen in cilj.....	8
1.2 Opredelitev naloge.....	9
1.3 Predpostavke in izhodišča.....	10
1.4 Metode.....	11
2 KRIZA (Kako se kaže)	12
2.1 Nastanek.....	12
2.2 Kriza v svetu.....	14
2.3 Ukrepi EU za odpravo posledic krize.....	17
2.4 Kriza v Sloveniji.....	20
3 KRIZA: (posledice)	24
3.1 Spremembe na racionalnem področju.....	24
3.2 Razmislek o vlogi EU skozi pogled na ukrepe proti posledicam kri.....	27
3.3 Razmislek o bodočnosti, kot odziv na krizo.....	32
3.4 EVROSKEPTICIZEM.....	40
3.4.1 Evrocentrizem.....	44
3.4.2 Postpolitika.....	45
4 ZAKLJUČEK	46
LITERATURA	49

1 UVOD

Obravnava finančne krize pokaže, da so vzroki za krizo stari desetletja in izhajajo iz neoliberalno tržnega sistema, ki je prevladujoč v ZDA, kjer je kriza nastala, posledice pa imajo velik vpliv na svetovno gospodarstvo in posledično na občutno poslabšanje ekonomsko socialnega standarda velikih množic ljudi (Močnik 2013).

Seveda je ta kriza močno vplivala tudi na Slovenijo in povzročila negativne vplive na različnih področjih. Dostojanstvo ljudi se grobo podira.

Kriza je poleg ekonomsko socialnih vprašanj odprla tudi zelo resna politična vprašanja, povezana z neoliberalnim ekonomskim konceptom in perspektivo kapitalizma, zelo resno se odpirajo vprašanja dejanskih interesov, ki se skrivajo za ukrepi, sprejetimi v EU. Odpira se tudi vprašanje nadaljnega obstoja EU. Komu vse to zares koristi, ni znano, zagotovo pa ne veliki večini državljanov EU.

Da bi vse to lahko razumeli, moramo spoznati, kaj vpliva na razvoj današnjih družb in procesov v teh družbah. Prav v zvezi s krizo, ki nam v veliki meri spreminja družbena razmerja, je še posebej pomembno poznati okoliščine neoliberalnih procesov.

Ključna značilnost je svobodna tržna izbira, vendar je pri tem zanimivo, da je neoliberalizem nekako nastal iz teženj, izraženih v študentskih gibanjih s konca 60 let prejšnjega stoletja. (Ule 2013).

Ker gibanja tistega časa še vedno razumemo in sprejemamo izrazito pozitivno, se postavlja vprašanje, kje in zakaj je šlo narobe, da smo danes tukaj, kjer smo. Po besedah Uletove potrebuje neoliberalizem korektiv v socialni državi, sindikatih in civilni družbi. Zaradi neenakih možnosti individualne izbire je socialna država nujno potrebna. V Sloveniji je problem v tem, da neoliberalizem odsekava socialno državo (Ule 2013).

In to se je zgodilo: država je v funkciji kapitala, ne več državljanov.

Zato se znova bere Marx in vse bolj pogosto lahko preberemo znamenito sporočilo Manifesta »Strah hodi po Evropi - strah komunizma«.

V tem trenutku je mogoče sporočilo razumeti le kot prisposodbo, sinonim, mogoče spodbudo, ki se v svojem pravem bistvu odraža v sporočilu Močnika (2013), ki pravi, da je dolgoročna alternativa samo odprava kapitalizma, države kapitala in buržoazne demokracije. Toda, kaj potem?

1.1 Namen in cilj naloge

Glavni poudarek naloge bo opredelitev družbeno socialnih trendov, ki izhajajo iz nastalih okoliščin, povezanih s krizo v širšem smislu, prikaz družbene in socialne razklanosti, ki pri tem nastaja, in iz tega oceniti možnost za nastanek širšega družbenega konflikta oziroma procesov, ki bi posegali v vzpostavljena politična in druga razmerja v Evropi. Torej, kaj bi se moralo zgoditi, da se negativni trendi z vsemi možnimi posledicami na družbeno socialnem področju vsaj ustavijo, če ne obrnejo v drugo smer, tako kratkoročno, kot tudi dolgoročno.

Ključna obravnava se bo nanašala na Slovenijo, prikazane pa bodo razmere v nekaterih drugih državah EU, ki nakazujejo trende. Kratko bodo prikazana tudi dogajanja v nekaterih drugih državah, ki ne sodijo v tako imenovani zahodni svet, zaradi specifičnosti, ki odpirajo resne argumente za razmislek o vlogi države v modernih ekonomskih procesih.

Torej, prikazati želim glavne in najpomembnejše vzroke, ki so v veliki meri vplivali na začetek recesije, posledice recesije, ki se kažejo tako v realnem sektorju (gospodarstvu) kot tudi v širši družbi, in prikazati nekatere poglede (tudi pomisleke in dileme) na ukrepe in rešitve za izboljšanje ali pa vsaj omilitev te situacije.

Končni cilj naloge bo poskus prikaza, kaj nas pravzaprav čaka, če se trendi v razumnem in dojemljivem času ne bodo spremenili.

1.2 Opredelitev naloge

S to nalogo želim v začetnem delu prikazati okoliščine, ki so pripeljale do krize, nekatere dileme oz. različne poglede na vzroke, ki se ob tem pojavljajo, in opozoriti na spreminjanje družbeno socialne strukture ljudi v Sloveniji. Pri tem bom prikazal nekatere socialno ekonomske družbene konsekvence oz. dolgoročne trende, ki se kažejo v družbi – zlasti pri mladih, ki šele vstopajo ali – bolje rečeno – bi morali aktivno vstopati v družbene procese, pa se to ne dogaja. Zaradi revščine, ki je vse bolj izrazita, se kažejo negativni trendi na različnih socialno družbenih področjih. Socialno razslojevanje vpliva na družbeno klimo, ki odpira možnosti potenciranja družbenega konflikta.

Prvi začetki upora »navadnih ljudi« nesporno kažejo, da so okoliščine zelo resne. Ob tem bom pokazal na dogajanja v nekaterih državah EU, pri tem izrazito izstopa Grčija, kjer posledice socialne delitve dobivajo že drastične razsežnosti. Vse bolj pogosto se odpirajo vprašanja, povezana z bodočnostjo evropske skupnosti, predvsem z vidika realnega – dejanskega dogajanja v primerjavi s pričakovanji velikega števila ljudi v državah članicah.

Pri tem se ne da izogniti političnim vprašanjem tako v EU, kakor v Sloveniji, čeprav to ni namen naloge, ampak je to predvsem presoja okoliščin, vsekakor tudi političnih, ki vplivajo na socialni položaj ljudi, presoja ukrepov, ki se sprejemajo, in obravnava nekaterih družbeno socialnih pojavov, ki imajo izrazito politične značilnosti in tudi konsekvence.

Skozi vsa ta dogajanja in procese se zelo resno odpirata dve vprašanji:

- vprašanje globalne presoje prevladujoče oblike družbeno ekonomskih odnosov, vse bolj skrajne oblike kapitalizma in zlasti neoliberalizma;

in

- vprašanje presoje dejanske vloge evropske skupnosti oz. katerim interesom daje prednost pri ukrepih in odločitvah.

Argumentov za tako presojo je veliko.

Že leta 2010 je v Franciji nastal Manifest zgroženih ekonomistov; podpisalo ga je več kot 600 ekonomistov.

V enostavni govorici, namenjeni širšim množicam, so opozorili oz. so bili zgroženi, ker evropske vlade in organi Evropske skupnosti vztrajajo pri gospodarski politiki, ki je poleg negativnih učinkov v preteklosti navsezadnje pripeljala do krize kapitalizma v evropski uniji (Močnik 2012).

Ista skupina je leta 2011 in 2012 ponovno opozorila na zmote evropske gospodarske politike. Glavna je bila ugotovitev, da EU ne ustvarja solidarnosti med svojimi članicami, ampak prej konkurenco (Močnik 2012).

Torej rečemo lahko, da organi EU delujejo v korist svetovnega kapitala – in ne v korist svojih prebivalcev in prebivalcev.

Prav na tem stališču se znova vzpostavlja vez med delavci (brezpravnimi, revnimi, zatiranimi torej v razrednem smislu izkoriščanimi) in kritično inteligenco, ki se prav tako vse bolj »seli« v razred izkoriščanih.

Ta trend se je v zadnjem času vzpostavil tudi v Sloveniji, kjer znova prihaja do novega oblikovanja povezave med najbolj revnimi in zatiranimi ljudmi ter inteligenco, ki postaja nekakšna kritična vest in odpira razmisleke o novih oblikah družbene konfrontacije, ki ima za cilj vzpostavljanje pravičnosti, solidarnosti in enakosti.

1.3 Predpostavke, izhodišča

Kriza izrazito vpliva na družbeno socialni položaj velikega števila ljudi. Revolt v različnih oblikah in z različno intenzivnostjo se stopnjuje.

Dramatičnost situacije slikovito izraža Bučar, ki v zvezi s krizo pravi, da nas trenutna situacija, torej kriza, sili v reakcijo (ukrepe), vendar ravnamo podobno nespametno in neučinkovito kot pred 70 leti (Bučar 2013).

Izjava dr. Bučarja res opisuje razmere v Sloveniji, vendar ji lahko brez zadržkov pripišemo širši pomen.

Drugo, prav tako dramatično sporočilo, ki odpira vprašanje ukrepov za odpravo posledic krize v Grčiji, so besede Aleksisa Ciprasa, vodje Sirize, grške nove levice: „Če bo evrsko območje izgubilo Grčijo, bo v nevarnosti vsa Evropa – tu se ne smemo slepiti“ (Erte in Heyer 2012).

Močnik (2013) opozarja, da je finančna kriza razkrila bistvo kapitalizma, saj je nazorno pokazala, da kapitalizem ustvarja neenakost ter krivičnost in opozorila, da je nujna alternativa, ki gre v smeri odprave kapitalizma in buržoazne demokracije.

razgalila tip kapitalizma, v katerega je zajadral svet, in pokazala, da ta kapitalizem ima meje, da ustvarja družbo neenakosti in krivičnosti, kar vodi v konflikte, in znova opozorila, da je treba razmišljati o alternativah, pri tem pa izpostavlja: »Dolgoročna alternativa je samo odprava kapitalizma, države kapitala in buržoazne demokracije.«

Na letošnjem Subverzivnem forumu v Zagrebu s pomenljivim naslovom Gnila Evropa in pogumno srce, je bil Tariq Ali zelo direkten: »Vse slavne in vzvišene mitologije o pojmu Evrope so danes že pozabljene. Kaj je v resnici evropska ideja in kako se je lahko izrodila v nekaj, kar je tako brez duše in srca, kot je to, kar imamo danes« (Štaudohar 2012)?

Vzroki za nastanek krize odpirajo vprašanje državne regulacije na finančnih trgih in resnega razmisleka o odgovornosti ključnih akterjev finančnih špekulacij, ki so pripeljale do krize.

1.4 Metode

Obravnava ekonomske in finančne krize zahteva skoraj refleksno prikazovanje nekih števil, statistik, grafov in podobno. Pri tem se pri obravnavi in presoji vprašanj in stališč, ki jih danes odpirajo številni ekonomisti, domači in tuji, omenja zelo malo števil, pa še te so namenjene argumentiranju stališč in pogledov, ne pa oblikovanju le-teh. Vuksanović (2012) temu pravi v znanost maskirana ideologija.

Pri izboru gradiva in virov se je pokazalo, da je pri vprašanjih o vzrokih krize, poteku, posledicah in stvareh, ki so vezane na čas nastanka, to je vezano predvsem na leti 2007 in 2008, na razpolago kar nekaj strokovnega gradiva, medtem ko je pri vprašanjih ukrepov intenzivnost dogajanja zelo velika in se stvari skoraj dnevno spreminjajo. Že v času priprave te naloge so se samo v Sloveniji dnevno odpirala vprašanja ukrepov in odločitev različnih organov, spreminjala se je zakonodaja, celo ustava, v EU je potekala presoja predloga slovenskih ukrepov z različnimi možnimi izhodi in podobno. Vse to je zahtevalo dnevno spremljanje dogajanja skozi medijske objave, po drugi strani pa odzive na ta dogajanja skozi objave na družabnih omrežjih in blogih angažiranih posameznikov in skupin. Iz navedenih razlogov je med viri, vsaj v delu, ki obravnava dnevno dogajanje, kot sem že omenil, precejšen obseg medijskih objav.

Glede na to, da ta naloga obravnava predvsem družbeno socialne posledice krize, položaj ljudi in trende, ključni poudarki ne bodo številke, temveč posledice, ki imajo danes že značaj splošnega (povečana nezaposlenost, revščina, zmanjševanje kupne moči, zmanjševanje socialnih standardov itd). Prikazi empiričnih podatkov bodo zato uporabljeni samo tam, kjer je za razumevanje nujno.

Za obravnavo vsebin pa bodo uporabljene metode:

Z metodo kompilacije, tj. uporabo izpiskov, citatov ter navedb drugih avtorjev, bom poizkušal izluščiti informacije, ki bodo potrdile ali ovrgle moje trditve o vzrokih za nastanek zadnje finančne krize ter sprejete ukrepe za odpravo. *Komparativno* metodo bomo uporabili, ko bomo med seboj primerjali vire in ugotovili, ali so navedena dejstva enaka oziroma kje se razlikujejo. Metoda *sinteze* bo uporabljena, ko bomo enostavna dejstva in ugotovitve povezali v celoto. *Deduktivna* metoda bo uporabljena v primeru, ko bomo na osnovi navedenih informacij in odkritij sami spoznali nove ugotovitve.

2 KRIZA: KAKO SE KAŽE

2.1 Nastanek krize

V zvezi z nastankom finančne krize bom omenil samo glavne vzroke, ki so bili ključni in so v različnih oblikah prisotni še vedno. Gre za temeljne elemente neoliberalne politike.

Začetek krize se povezuje s pokom nepremičninskega balona v ZDA. Ob tem je treba takoj poudariti, da je bil pok tega balona le posledica vrste drugih razlogov. Nastal je zato, ker so se nepremičnine v ZDA v obdobju od 1997 do 2006 podražile za celih 124 %. Gradnja novih nepremičnin ni dohajala velikega povpraševanja, zato so cene nebrzdano rasle. Glavni razlog so bili poceni krediti, katere je omogočala zelo popustljiva regulacija, ki je omogočala zmanjševanje kapitalske ustreznosti kreditodajalcev, nizke obrestne mere in uvajanje tako imenovanih hibridnih inštrumentov (različnih vrst hipotekarnih obveznic).

Vse to je omogočalo zelo velike donose, zato se je povečevalo število vlagateljev iz vsega sveta. Leta 2004 je ameriški FED (Centralna banka, regulator) dvignil obrestno mero na 4 %, kar je povečalo ceno denarja, zmanjšalo interes za zadolževanje in sposobnost kreditojemalcev za vračanje kreditov. Posledica je bila zelo hiter padec vrednosti nepremičnin in s tem ogromno povečanje nezavarovanih posojil. Zaradi povečane obrestne mere in nezaupanja, ki se je hitro širilo, se je začelo povečevati število neplačanih kreditov.

Naslednji korak so naredile bonitetne agencije, ki so začele zniževati bonitetne ocene finančnim institucijam. Posledica je bila drastično padanje vrednosti finančnih instrumentov, zaustavitev kreditnih aktivnosti, kar je stopnjevalo nezaupanje, poleti 2008 pa se je zgodil stečaj banke Lehman Brothers, ki je sprožil plaz. Skoraj popolna zaustavitev kreditiranja na svetovnem bančnem trgu je povzročila velike težave bankam, ki so bile izpostavljene zunanjim virom financiranja. Centralne banke so začele zniževati obrestne mere, da bi pospešile neinflacijsko rast, vendar je bilo nezaupanje preveliko. Posledice so se začele kazati povsod po svetu z zmanjševanjem rasti oz. začetkom padanja BDP.

Države so začele sprejemati različne ukrepe za ublažitev krize. Pri tem je bila zelo aktivna Evropska centralna banka, ki je sprejela vrsto ukrepov za pomoč državam v težavah, kakor tudi ukrepov regulatornega pomena.

Slovenija je prvi paket ukrepov, namenjen stabilizaciji bančnega sistema, sprejela decembra 2008. Drugi sveženj ukrepov februarja 2009 je bil namenjen razvojnemu področju, likvidnosti podjetij, trgu dela, socialni varnosti in spodbujanju trajnostnega razvoja.

Nekateri ekonomisti in tvorci politike so zadovoljni že s tem, da smo se izognili »popolnemu zlomu«, toda to daljše obdobje kroničnega stanja aktivnosti pod normalo, ki se odraža v pomanjkanju delovnih mest, povzroča ogromno, kumulativno človeško škodo. Krugman (2012) opozarja, da je izjemno pomembno, da se lotimo resničnega in popolnega okrevanja. Izjemno pomembno bi bilo najti pravi odgovore na vprašanje, kako iz krize. Žal pa znanja, ki ga imamo, ne uporabljamo, ker se je preveč pomembnih ljudi – politikov javnih uslužbencev, množica piscev in govorcev, ki predstavljajo konvencionalno modrost – iz različnih razlogov odločilo, da pozabijo lekcije iz zgodovine in ugotovitve več generacij ter zamenjajo to težko pridobljeno znanje z ideološko in politično prikladnimi stereotipi. Predvsem pa je največja napaka v zavrnitvi Keynesove misli: »Razcvet, ne kriza, je čas za varčevanje.« Zdaj je čas, da država porabi več, ne manj, dokler zasebni sektor ne bo spet sposoben poganjati gospodarstva – toda kljub temu so varčevalni ukrepi, ki uničujejo delovna mesta, postali pravilo.

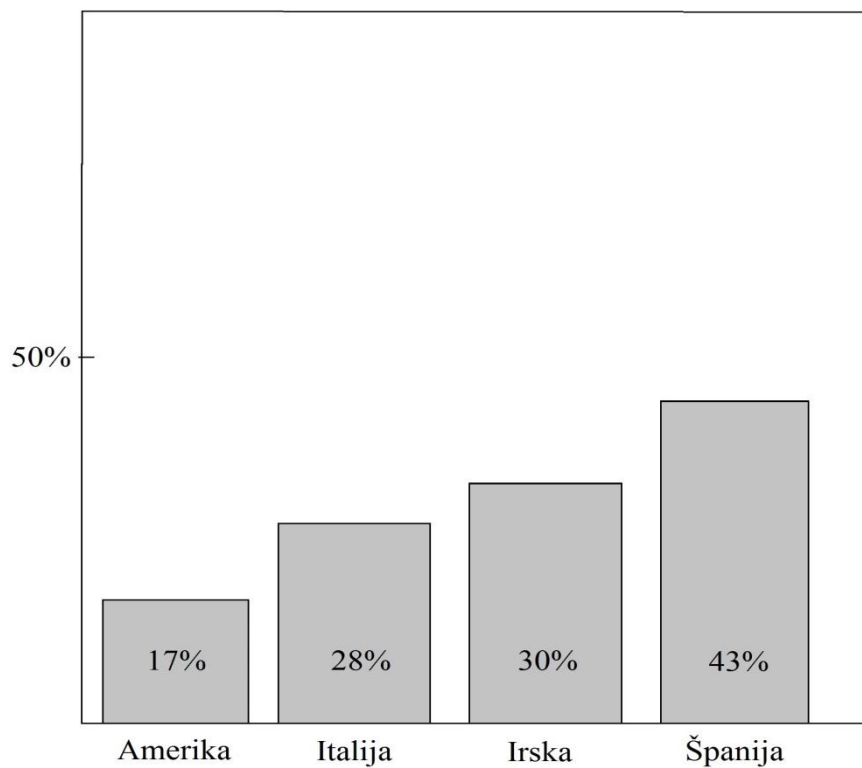
Seveda Krugman (2012) govori o Ameriki, ki je vsaj formalno doživela okrevanje. Drugim državam ni uspelo niti to. Na Irskem, v Grčiji, Španiji in Italiji dolžniške težave in varčevalni programi, ki naj bi povrnili zaupanje, niso le prekinili vsakršnega okrevanja, temveč so tudi obnovili krizo in povečali brezposelnost. Medtem pa tudi državljani najnaprednejših držav sveta z bogastvom virov, sposobnosti in znanja – vseh sestavin potrebnih za blagostanje in visok življenjski standard za vse – ostajajo še vedno v hudi stiski.

Uspešno gospodarstvo ponuja nekaj, kar je izjemno pomembno za človekovo zadovoljstvo, in sicer so to službe. Ljudje, ki si želijo delati, a službe ne morajo dobiti, hudo trpijo ne samo zaradi izgube dohodka, temveč tudi zaradi izgube občutka lastne vrednosti. Prav to je glavni razlog, zakaj je množična brezposelnost, ki sedaj v Ameriki traja že pet let, takšna tragedija (Krugman 2012).

2.2 Kriza v svetu

Enako obupano podobo na področju izgube delovnih mest kaže tudi Evropa. Skupno je Evropa utrpela upad zaposlenosti, ki ni tako zelo hud kakor v Ameriki, a je vseeno strašen; v smislu bruto domačega proizvoda je Evropi v resnici še slabše. Evropska izkušnja se med njenimi članicami močno razlikuje. Nemčija je ostala razmeroma neprizadeta, evropska periferija pa se sooča s popolnim zlomom. Medtem ko ima Amerika v tem strašnem času za mlade 17-odstotno brezposelnost med delavci, mlajšimi od 25 let, je to prava mora v Italiji, kjer je brezposelnost med mladimi 28-odstotna, na Irskem 30- in v Španiji 43-odstotna.

Graf: 2.1 Brezposelnost med delavci mlajšimi od 25 let

V Evropi nekoliko blaži dejstvo, da imajo evropske države veliko močnejšo socialno varnostno mrežo kakor ZDA, zato so takojšnje posledice brezposelnosti nekoliko znosnejše (Krugman 2012).

Grčijo si lahko ogledamo kot vzorčni primer popolnega razsula gospodarstva, saj je posledično morala zaprositi za zajetno mednarodno pomoč, govorilo pa se je celo o izstopu iz EU. Razmere pa se kljub pomoči niso uredile, saj je žal brezposlenost v Grčiji druga najvišja v EU. V Grčiji je bilo februarja 2013 271.000 več brezposelnih oseb glede na leto poprej.

Letos bo namreč pod učinkom varčevalnih ukrepov in ob zlomu gospodarskega zaupanja zaradi odvisnosti od zunanje pomoči zabeležila krčenje gospodarske dejavnosti že šeto zaporedno leto, gospodarska depresija pa naj bi odnesla okoli četrtno bruto domačega proizvoda.

Grčijo v brezposelnosti prekaša le Španija, kjer je stopnja brezposelnosti v prvem trimesečju dosegla 27,2 %. Krizo v državi, ki jo je spremljal propad mnogih velikih španskih podjetij, je sprožila prav visoka stopnja brezposelnosti v povezavi s pokom nepremičninskega balona in dolgoročnimi bančnimi posojili.

Med državami, ki jih je kriza zelo močno prizadela je tudi Portugalska. Vzrok za to, da je svetovna dolžniška kriza tako močno udarila prav na Portugalskem, lahko iščemo v hudih strukturnih težavah portugalskega gospodarstva, od visokega javnega dolga do preobsežnega javnega sektorja.

Portugalska vlada je morala zaradi varčevalnih ukrepov prilagoditi proračun države, ki predvideva veliko varčevalno naravnanih ukrepov, med drugim tudi zvišanje davkov, varčevanje na področju pokojnin in zdravstvene oskrbe, med drugim pa tudi zvišanje davkov na dohodek nepremičnin.

Irska je vrsto let veljala za zgled hitrega gospodarskega razvoja. Z ugodnim davčnim okoljem je privabljala številne tuje naložbe, predvsem ameriške multinacionalke iz IT-sektorja pa so državo uporabile kot svojo evropsko bazo. V letih pred izbruhom svetovne finančne in gospodarske krize je nato tudi na Irskem prišlo do nepremičninskega in finančnega balona, irske banke pa so nato ob izbruhu krize nasedle in ostale z veliko ničvrednega premoženja. Irska ima tako kot druge Evropske države velike težave z brezposelnostjo, naraščajočim javnim dolgom in močno nestabilnim finančnim sektorjem.

Prvič v štirih letih je zdrsnilo v recesijo tudi francosko gospodarstvo. BDP je imel v prvem trimesečju na četrtletni ravni 0,2-odstotni padec, potem ko se je za enak odstotek gospodarstvo skrčilo že v predhodnem četrtletju. Država se spopada z rekordno visoko brezposelnostjo in šibkim domačim povpraševanjem. Kljub temu pričakujejo, da naj bi se gospodarstvo okrepilo za 0,1 %.

Italija kot tretje največje gospodarstvo v evro območju je že sedmo zaporedno leto v recesiji. Padec je bil večji od pričakovanj, kar 0,5 %. Tako dolgega negativnega obdobja še niso imeli, odkar so leta 1970 začeli zbirati četrtletne podatke.

Maastrichtske zahteve so določene na podlagi kriterijev iz leta 1992. Nemčija pri teh zahtevah vztraja, te zahteve (največ 3-odstotni primanjkljaj BDB in 60-odstotna zadolžitev) v teh časih države rešujejo z varčevanjem, kar ima za posledice brezposelnost, posebno še med mladimi, zmanjševanje socialnih standardov in javnih storitev, revščino. Vse to naj bi bilo namenjeno reševanju evra, dejansko pa gre za reševanje bank. Marsikje bi se s podaljšanjem roka za odplačilo obveznosti precej zmanjšali pritiski na ljudi (Rebernik 2013).

Vsi ti primeri kažejo vse bolj konfliktno Evropo. Podira se star socialni model, ni več v duhu evropske ideje, uničuje se tisto, ker je bilo v Evropi najboljšega. Evropa bi bila lahko vzor za druge, npr. ZDA, Kitajsko in druge, in predvsem možna alternativa. Georgova (2013) opozarja, da smo za današnja protislovja v veliki meri krivi sami, s tem pa se navezuje na naše vlade, saj so same podpisale takšne pogodbe.

2.3 Ukrepi EU za odpravo posledic krize

Za presojo ukrepov, ki se sprejemajo v EU, je še posebej zanimiv komentar Chomskega (2012), ki pravi, da je Evropski odziv na krizo samomorilski, t. i. razredni samomor.

Z varčevalnimi ukrepi za odpravo posledic krize se drastično posega v socialni položaj velikih množic ljudi, zmanjšujejo se socialni standardi držav, ob tem pa skoraj vsi resni ekonomisti ugotavljajo, da varčevanje ni prava rešitev, temveč je treba spodbujati gospodarsko rast in povečati porabo. Pa se to ne zgodi. Zakaj?

Ukrepe res sprejemajo države članice vsaka zase, vendar so ključni generatorji ukrepov Evropska komisija, Evropska centralna banka in Mednarodni denarni sklad. In tu se odpira vprašanje interesov, ki se z ukrepi rešujejo. Dosedanji ključni ukrepi so naravnani na reševanje največjih svetovnih bank, ki so zaradi visokih donosov brezglavo posojale denar v okolja, kjer je bilo jasno, da bo problem vračanja.

Eden prvih ukrepov EU je bila pomoč Grčiji, ki jo zagotavljajo države evrskega območja in je namenjena vračanju grških kreditov ameriškim in nemškim bankam. Danes se banka Goldman Sachs, ki je bila med največjimi vlagatelji v Grčiji, ne omenja več med upnicami. Grčija je med evropskimi državami v najbolj katastrofalnem socialnem stanju.

Slovenija, ki je namenila Grčiji cca. 350 mio € kredita, ne more (ne sme) podpirati domačih gospodarskih družb (Peko, Elan), ker je taka pomoč sankcionirana kot nezakonita državna pomoč.

Ob tem se odpira zelo pragmatično monetarno ekonomsko vprašanje: Ali bi bile visoko zadolžene države evropskega juga na boljšem s svojo valuto in kaj bi to pomenilo za druge, manj zadolžene (severne) države? Razmislek ima bistveno več psiholoških kot ekonomskih argumentov, vendar je ključen za bodočnost: komu (katerim državam) danes koristi evro in zakaj. Bolj, kot na vse drugo, je vezan na vprašanje obstoja evropske skupnosti

Po njegovem mnenju je ameriški odziv boljši od evropskega. Politiko trojke, ki jo podpira predvsem Nemčija, je po njegovem mnenju težko označiti drugače kot razredno vojno.

Pomembno je, da so se končno začeli pogovarjati o tem, da je treba fiskalni pakt podpreti s paktom o rasti, kar bi bilo nujno narediti že na začetku.

V Evropi je dovolj virov, s katerimi bi lahko spodbudili povpraševanje. Celo Mednarodni denarni sklad je predstavil raziskave, ki podpirajo to trditev. Posledici – in domnevno tudi namen – bosta zrušenje države blaginje in konec socialnih pogodb. Ljudje, ki oblikujejo politiko, nikoli niso marali države blaginje, nikoli niso marali moči delavstva. Evropa je bila razmeroma civiliziran del sveta. A to pomaga ljudem, ne pa tudi podjetjem, vele bogatim in tako dalje. Če lahko to zrušijo, prav. Težko se je domisliti druge razlage za politiko, ki se izvaja. V istem kontekstu je tudi razlaga, ki jo ponuja nemška kanclerka Angela Merkel, ki pravi, da smo v dolžniški krizi, in če so dolgovi preveliki, je treba omejiti porabo.

V takšnih časih je treba doseči rast gospodarstva, kar pomaga zmanjšati dolgove. Če začnete varčevati, se vse skupaj še poslabša. To je bilo jasno že na začetku, in prav to se tudi dogaja. Ljudje v bogatejših evropskih državah se bojijo, da bo večja poraba povzročila še večje dolgove.

Ne bo jih, če bo denar porabljen tako kot v vzhodni Aziji. Uporabili so ga za kapitalske naložbe in programe industrijske politike. Tajvan, Južna Koreja in še prej Japonska so tako iz resnih kmečkih družb zrasli v bogatejše in razvite družbe. Tako je pravzaprav potekala celotna zgodovina razvoja državnega kapitalizma (George 2013).

Krugman (2012) opozarja, da so evropski politiki sledili nemškemu diktatu glede fiskalnega varčevanja in se požvižgali na osnove makroekonomije. (Jasno, ker Nemčija v lastnem egoizmu ni hotela, da bi nemško gospodarstvo “jamčilo” za še več javnega dolga v mediteranskih državah. Toda prav to se bo na koncu zgodilo in stroški bodo večji, kot bi bili brez te nemške egoistične, kratkovidne politike).

Tudi Roubini (2012) pravi, da fiskalni pakt ne rešuje ničesar. Gre za vsiljevanje enakih pravil v povsem različna gospodarska okolja, kar lahko le še poveča asimetrične šoke, ki jih povzroča denarni sistem. Zato bo težave samo še povečal in ne zmanjšal. Seveda ne gre zanemariti, da takšni pakti nimajo prevelike vrednosti, ko nastanejo težave v velikih članicah. Ne vem pa, kako se ta zamisel Merklove sklada z njeno mislijo o Evropi dveh hitrosti.

Posojila centralne banke bi morala iti državam in ne bankam.

Garton Ash (2013) je nedavno v ameriški reviji *Foreign Affairs* objavil članek, v katerem našteva dejavnike, ki so omogočili in pospešili evropske združevalne procese (gospodarski interesi ipd.), obenem pa poudarja, da je bil najpomembnejši in najvitalnejši združevalni dejavnik »spomin na vojno«. Jasno, spomin na drugo svetovno vojno.

Spomin na grozodejstva druge svetovne vojne, spomin na varšavski geto, spomin na nacistični holokavst. Konsenz o nujnosti združevanja je motivirala tudi hladna vojna, razklanost Evrope, sovjetske grožnje. Evropsko združevanje je bilo povsem upravičeno označevano za projekt elit, toda evropska ljudstva so družili prav ti spomini.

Počasi se začenja kazati vse več znakov o razdruževanju Evrope, nastaja nova delitev na bogati sever in nerazrešljivi jug, kjer se kaže grozljiva revščina.

Ali kot pravi Garton Ash (2013): »V Grčiji se brezdomci gnetejo pred kuhinjami za reveže, upokojenci delajo samomore, bolni ne morejo več dobiti zdravil na recept, trgovine so zaprte, reveži brskajo po smeteh – razmere, ki zelo spominjajo na štirideseta leta prejšnjega stoletja.«

Poteka boj proti grozodejstvom finančnih trgov. Če ta spomin ne bo združil in motiviral Evropske unije, potem bo šla po poti rimskega imperija (Ash 2013).

Prav z odgovornostjo je vse bolj pogosto povezano vprašanje, kdo nosi ključno breme posledic zaradi ukrepov za reševanje krize in v zvezi s tem, kaj se pravzaprav rešuje: država, standard ljudi, socialni standardi. Nič od tega, kajti rešuje se položaj bank, ki so s svojim ravnanjem krizo povzročile.

2.4 Kriza v Sloveniji

Svetovna kriza se je za splošno javnost začela s propadom banke Lehman Brothers septembra 2008. Dejansko se je začela približno eno leto prej, ko so začele propadati prve kreditne ustanove. V Sloveniji se je začetek krize manifestiral z umikom več milijard denarnih depozitov iz enot tujih bank v Sloveniji. Takoj za tem so se začele kazati težave v domačih bankah, ki so zahtevale prvo zadolžitev, ki je bila v celoti namenjena povečevanju bančnih depozitov. Temu je sledilo omejevanje kreditnih aktivnosti, ki ga je država skušala reševati z državnimi poroštvami kreditnojemalcem. Že pred tem so se začeli deliti tako imenovani tajkunski krediti, namenjeni privatizaciji cele vrste gospodarskih družb. Posledica teh kreditov je bilo veliko izčrpavanje ključnih gospodarskih družb, kar je sovpadlo s težavami na nepremičninskem trgu.

Skratka, ključne gospodarske družbe in praktično vse banke so krizo dočakale v precej slabi situaciji, vsekakor pa popolnoma nepripravljeno. Zmanjšala se je kapitalska ustreznost bank in podjetij, kar je vse peljalo v negativno spiralo padanja. Najprej in najbolj boleče se je to pokazalo na gradbenem področju: državnih projektov ni bilo, banke so ustavile financiranja nepremičninskih projektov, zelo se zmanjšalo povpraševanje na trgu nepremičnin.

K temu je pripomoglo več vzrokov: zmanjšano kreditiranje kupcev, strah in negotovost zaradi krize, zelo so se razširile govorice o predvidenem padanju cen, začeli so se stečaji, kar je skrb in zadržanost kupcev še povečalo.

Ključni izvozni segmenti so se začeli ustavljati, ker so bili vezani predvsem na evropsko avtomobilsko industrijo, kjer je kriza prav tako povzročila zmanjšanje prodaje in posledično zmanjševanje obsega proizvodnje.

Ukrepi za odpravljanje posledic so bili veliko prepočasni in premalo učinkoviti, poleg tega pa so bili prvi sistemski ukrepi ustavljeni z referendummi, kar je odprlo nezaupanje do Slovenije tudi v tujini in predvsem v organih EU, ki je začela Slovenijo še posebej pozorno spremljati.

Panično so se začeli sprejemati protikrizni ukrepi, ki so temeljili na drastičnem varčevanju.

Pri tem je namreč pomembno, da je BDP samo od začetka 2012 do danes padel za 3,3 %. V tem času se je proizvodni del BDP-ja zmanjšal za 4,8 %, od tega v gradbeništvu za 16,9 %, bruto investicije pa so se v tem času zmanjšale za 20,7 % (SURS 2013).

S tem pa še ni rečeno, da je rešitev samo v rezanju izdatkov. Zahteva po zmanjševanju izdatkov spada med ključne neoliberalne zahteve, ki izhaja iz prepričanja, da je treba izrabiti vsako priložnost, da se iz življenja družb odstrani vse, kar je javnega, skupnega in državnega. Pri tem je celo v neoliberalnih trdnjavah (npr. IMF) vse bolj jasno, da proračunskih primanjkljajev ni treba nujno zapirati, saj morajo vlade v recesiji povečevati rast izdatkov nad rastjo prejemkov. Skratka, povečati je treba porabo, da bi se povečala rast.

Posledica sprejetja protiukrepov v Sloveniji, je strmo padanje BDP i razmah revščine

Stvari so zelo resne, saj polzimo v nacionalno katastrofo. Problem nastaja zaradi strukture intresov vrhnje tranzicijske nomenklature. Reforme so za Slovenijo nenormalne in uničujoče (Drenovec 2013).

Ključni razlog za tako stanje je upad gospodarskih aktivnosti. Primerjava z državami članicami EU (27) pokaže, da je samo v Grčiji upad gospodarskih aktivnosti večji kot v Sloveniji.

Prav zaradi krize in posledično zaradi poslabšanja razmer na trgu dela se je gospodarska aktivnost močno zmanjšala. Zaostreni pogoji poslovanja in padeč naročil sta močno vplivala na zasebni sektor, ki se je odzval s prilagoditvami plač in zmanjšanim obsegom povpraševanja po delu.

Številna odpuščanja, prekinitev pogodb za določen čas, zmanjšanje obsega poslovanja ter neustrezne strukturne reforme so ključno vplivali na ohromitev gospodarske dejavnosti.

Temu primerno se kaže tudi upad zaposlenosti v Sloveniji, ki je posledica velikega zmanjšanja gospodarskih aktivnosti.

Graf: 2.2 Trg dela, anketa o delovni sili

Trg dela, anketa o delovni sili (ADS), Q1 2013

Štev. del. aktivnih

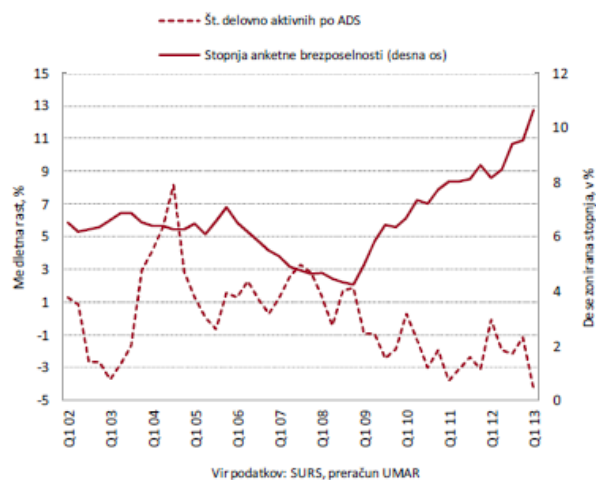
- Q1 2013/Q4 2012: -1,7 % (desez. UMAR)
- Q1 2013/Q1 2012: -4,2 %

Štev. anketno brezposelnih

- Q1 2013/Q4 2012: 11,4 % (desez. UMAR)
- Q1 2013/Q1 2012: 27,6 %

St. anketne brezposelnosti: 10,7 % (desez. UMAR)

Razmere na trgu dela so se, tudi po podatkih ADS, v prvem četrtletju močno zaostrole, stopnja brezposelnosti je najvišja po 1993, odkar se izvaja ADS. Ključni razlog za znižanje št. zaposlenih in povečanje št. brezposelnih ostaja padec gospodarske aktivnosti.

Vir: SURS (2013).

Sporočilo o polzenju v katastrofo se mogoče res sliši zelo dramatično, vendar je sporočilo treba gledati v celotni razsežnosti družbenega dogajanja.

Rušenje temeljev socialne države, ki se stopnjuje z vsakim sprejetim ukrepom, pomeni tudi podiranje ključnih vrednot, ki so nam že postale domače in se jim ne bo enostavno odpovedati. Gre za človekove pravice, socialno pravičnost, solidarnost in predvsem za človeško dostojanstvo (Ule 2013).

Prvič po prelomnih dogodkih razpadanja prejšnje države se je zgodilo, da so prišle na cesto velike množice ljudi.

Ni bilo velikih organizatorjev ali zunanjih sovražnikov. Ni šlo za proletarsko revolucijo ali kaj podobnega. Ljudje so postali enostavno preveč nezadovoljni s stanjem v državi. To je bil upor proti politiki za pravno in socialno državo. Državljeni so prišli povedat, da je država tudi in predvsem njihova. Danes je na zavodih za zaposlovanje prijavljenih ca 42.000 mladih, od tega jih približno 10 % še nikoli ni delalo.

Če temu dodamo še vprašanja, povezana z možnostjo pridobitve stanovanja, vse več najav o plačljivem študiju in skrajni pesimizem pri upanju na zaposlitev, potem to postane resen družbeni problem, ne samo problem mladih.

Protesti oziroma vstaje, kot so jih poimenovali, so odprli tudi precej bolj radikalne poglede o možnem razvoju dogajanja. Mesec (2013) razume to kot razredni boj kapitala proti organiziranemu delavstvu. Iz tega izhaja tudi prepričanje, da izgublamo družbeno moč in si jo moramo ponovno izboriti z organiziranimi oblikami vplivanja na politična razmerja.

Podobno razmišljajo tudi drugod po Evropi: grška Siriza (leva koalicija), nemška Die Linke (skrajna levica), francoski Front de gauche (leva stranka) in španska Združena levica. Rešitev vidijo v vzpostavitvi demokratičnega socializma, ki je edina pot, ki ima potencial, da preobrazi družbo na podlagi zahtev, ki jih izražajo protestniki.

Rešitev je še vedno mogoča brez pomoči zloglasne trojke, a samo če bo nova vlada razumela opozorila stroke. Dovolj je bilo varčevalne histerije in izrednih razmer. Nujna je obnovitev normalnosti. Brez tega bo ekonomski in socialni razkroj povsem ušel izpod nadzora (Drenovec 2012).

Seveda se zavedamo, da za vzpostavitev normalnih pogojev v državi ni toliko pomembna leva ali desna usmeritev vlade, kar ne pomeni, da ne igra nobene vloge, vendar pa o ključnih politično-ekonomskih usmeritvah odločata Berlin in Bruselj. Bolj ko upoštevamo nasvete Bruslja in Berlina, bolj tonemo v krizo.

S spodbujanjem zadolževanja nas Evropski vrh ne rešuje, ampak na račun nas le povečuje svojo moč. Nekateri mislijo, da je rešitev v združitvi držav dolžnic in vzajemni upor proti bruseljsko-nemški hegemoniji. Skupni cilj je prisiliti centralno evropsko banko, da z aktivnimi ukrepi zmanjša pritisk na ceno zadolževanja.

3 KRIZA: POSLEDICE

3.1 Spremembe na socialnem področju

V Sloveniji je prišlo do rušenja srednjega sloja in povečanja neenakosti, vendar z desetletnim zamikom glede na druge nekdanje socialistične države, ki so v to faze padle v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Srednji sloj je med vsemi najbolj iniciativen, največ vlaga v mlade, v izobraževanje, je najbolj delaven in ima največ kulturnega kapitala, in prav zaradi tega lahko rečemo, da je najbolj ranljiv glede premikov po družbeni lestvici. Rušenje temeljnih demokratičnih vrednot – enakopravnosti, solidarnosti, človekovih pravic in človeškega dostojanstva – pomeni rušenje socialne države.

Obrazložitve ukrepov s strani vlade so bile v smislu, da tisti, ki se jim pravice kršijo, v bistvu nikoli niso bili do njih upravičeni, saj naj bi živeli prek svojih zmožnosti. Očitno pa je, da se v resnici tistim, ki so živeli prek svojih zmožnosti, ni zgodilo nič, odgovarjali so tisti, ki že ves čas živijo na račun svojega dela, varčevanja in s pomočjo bližnjih (Ule 2013).

Uletova se sprašuje, zakaj tako dolgo ni bilo upora, in odgovarja, da ni razlog samo v povečani fleksibilnosti identitet, ampak da je za to generacijo značilno, da nima potrebe po oblasti in moči, torej nima potrebe biti avtoriteta.

V današnji situaciji niso več dopuščene vizije in utopije, ampak se vse vrednoti s stopnjo rasti BDP-ja. Ljudje dandanes žal niso obravnavani kot državljani, ampak kot davkoplačevalci. Ker se je situacija zaostрила do te mere, da se ljudje ne morejo več umakniti od politike, saj posega globoko v njihov osebni prostor, se je začel t. i. razredni boj. Ne samo socialni, ampak politični boj državljanov za državo. Gre za več kot boj za preživetje, kajti to so odločilni trenutki za bodočnost naše države, torej v kakšni državi bomo živeli.

Izkazalo se je, da je šlo verjetno bolj za vzdrževanje socialnega miru, saj so izobraženi študenti večinoma delali v gostinstvu in v selitvenih servisih. Na nek način je država tolerirala korupcijo v zaposlovanju, namesto da bi omogočila priložnosti tistim, ki imajo znanje. Tukaj se vidi patriarhalnost naše družbe, ki se kaže na spolni ter na starostni ravni, v podcenjevanju mladih in starejših.

Delovna mesta izginjajo zaradi krize, mladina dela v vedno bolj negotovih razmerah, domala brez pravic, saj Evropske vlade nezaustavljivo zategujejo pasove. Večina jih živi doma in se zaveda, da so njihovi starši ustvarjali, se osamosvojili, imeli dovolj denarja za nakup stanovanja in si ustvarili družine, sami pa so v zelo drugačnem nezavidljivem položaju. Sanjajo svoje življenje, neodvisnost. Službe so slabe z nizkim plačilom, za določen čas, brez socialne in zdravstvene varnosti, po navadi na črno, kjer jim ne teče delovna doba, četudi so mnogi stari krepko prek trideset let (Ule 2013).

Vsekakor nastaja politično telo brezpravne mladine. Ampak kaj se bo z njim zgodilo? Bodo množice mladih, brezposelnih, ponižanih in vse bolj frustriranih zaradi negotove prihodnosti postale politična sila?

Ali jih lahko pod svoje okrilje spravijo vedno bolj doneči populist ali pa predstavniki političnega radikalizma, ki ponujajo predvsem antipolitiko brez realnih rešitev, bližnjice iz krize, ki se v praksi hitro sesujejo? Kakšno volilno telo predstavljajo?

"V samem vprašanju je nastavljeno tisto, kar je pomembno.«

Vodovnik (2012) pravi, da »to ni le značilnost skupine ali njihove politične preference, temveč kvantiteta, množičnost. Paradoks je, da smo v preteklosti govorili o eksploataciji mladih oziroma o slabem položaju mladih ljudi. Danes pa gre za popolno marginalizacijo mladih. Niti niso na trgu dela, ampak so postali t. i. izgubljena generacija. Že sam podatek, da jih je danes več kot v času velike depresije leta 1929, pove, da je to zelo pomemben faktor, ki lahko pomeni bistvene spremembe za politično delovanje ali za politične odtenke v zahodni Evropi.«

V primerjavi z drugimi evropskimi državami so kazalniki kakovosti življenja v minulih letih kazali dokaj ugodno sliko, vendar pa so se v obdobju recesije začeli poslabševati. Gospodarska kriza vse bolj poslabšuje materialno blaginjo prebivalstva, kar se kaže v padcu zaposlenosti saj je v letu 2012 upadla že četrto leto zapored in je bistveno nižja kot pred začetkom krize. Ob koncu lanskega leta je brezposelnost dosegal najvišjo raven po letu 2000. Razpoložljiv dohodek gospodinjstev je najbolj upadel v zadnjem letu in je bil po štirih letih zniževanja lani za več kot 6 % nižji kot leta 2008. Znižanje plač je tudi močno vplivalo na zniževanje socialnih prejemkov, kar je seveda tudi posledica reforme socialnih transferjev in nekaterih ukrepov za uravnoteženje javnih financ. Gibanje zasebne potrošnje, ki se je leta 2012 prvič znižala, je posledica slabšega dohodkovnega položaja slovenskega prebivalstva.

Še bolj kot revščina se je povečala materialna prikrajšanost, posledično pa se slabšajo tudi nekateri drugi kazalniki materialne blaginje prebivalstva. Čeprav je tudi na tem področju pričakovati nekaj poslabšanja, se dostopnost do javnih storitev, pričakovano trajanje življenja, stopnja izobraženosti, kulturno udejstvovanje kažejo v relativno ugodnem stanju.

Vsa ta poslabšanja se razumejo, kot kaznovanje nedolžnih in nagrajevanje krivih.

Ideološka propaganda neoliberalizma, krivi za nastanek krize ljudi, ki naj bi živeli prek svojih zmožnosti, kar seveda ni res, vseeno pa bomo odplačevali dolg še zelo dolgo (George 2013).

3.2 Razmislek o vlogi EU skozi pogled na ukrepe proti posledicam krize

Vprašanja o dejanski vlogi birokracije EU so vse bolj pogosta. Tukaj ne gre za vprašanja načel, ki so bila podlaga za začetek nastajanja združene Evrope in tudi za njeno širjenje. To so bila pozitivna načela, ki so pri ljudeh – državljanih Evrope odpirala novo perspektivo s ključnim poudarkom na varnosti in kvaliteti življenja.

Vprašanje vloge EU postaja še posebej aktualno v zvezi z ukrepi, ki jih sprejema EU za odpravljanje posledic ekonomske krize. Tukaj se odpira največ dvoma.

Ukrepe res sprejemajo države članice, vsaka zase, vendar so ključni generatorji ukrepov Evropska komisija, Evropska centralna banka in Mednarodni denarni sklad. In tu se odpira vprašanje interesov, ki se z ukrepi rešujejo. Dosedanji ključni ukrepi so naravnani na reševanje največjih svetovnih bank, ki so zaradi visokih donosov brezglavo posojale denar v okolja, kjer je bilo jasno, da bo problem vračanja.

Pomoč Nemčije njihovi avtomobilski industriji ali pomoč Francije, Švedske, Finske njihovem bančnemu sistemu se nikoli ni odpirala v kontekstu nezakonite državne pomoči. Celotno mediji tega vprašanja ne omenjajo.

Veliko vprašanj je v zvezi s položajem različnih držav glede na vprašanja finančnih možnosti. Danes se Nemčija zadolžuje zelo poceni (s pribitki, ki so celo manjši od enega odstotka), Slovenija precej drago (pribitki na državne obveznice na nivoju 6%), pribitki Grčije pa segajo celo do katastrofalnih 30 %, in to ob tem, ko niti glavnice ni sposobna plačevati. Potrebno je omeniti, da imajo vse tri države isto valuto in za državne obveznice držav evro območja jamči Evropska centralna banka.

Širjenje špekulacij o možnosti bankrota je učinkovita strategija, saj se posledično večajo donosi državnih obveznic s tem pa tudi zaslužki investorjev (Mesec 2013).

Slovenija nesporno ima težave zaradi posledic krize, ki se kažejo predvsem v slabih trendih, kazalci zadolženosti in precej drugih kazalcev pa pokažejo, da je Slovenija v boljši polovici med članicami EU.

Ob tem se odpira zelo pragmatično monetarno ekonomsko vprašanje: ali bi bile visoko zadolžene države evropskega juga na boljšem s svojo valuto in kaj bi to pomenilo za druge, manj zadolžene (severne) države. Razmislek ima na načelni ravni bistveno več psiholoških kot ekonomskih argumentov, vendar je ključen za bodočnost: komu (katerim državam) danes koristi evro in zakaj.

Kot sem že omenil, je Nemčija največja dobičkarica krize. Očitno je, da je v njenem interesu ohranitev evra in nadaljevanje zadolževanja že tako obubožanih evropskih držav. Seveda je poleg tega glavni razlog za ohranjanje valute prav njihov izvoz, med drugim pa tudi bolj prost trg, odpravljeni stroški več valut, trgovanje je zaradi enotne valute zaščiteno pred nihanji in padci vrednosti. Evro območje je torej kot nekakšna zaščita pred zunanjimi gospodarskimi pretresi.

Kaj bi se zgodilo s konkurenčnostjo na širšem trgu, komu bi koristila in kdo bi bil na slabšem v primeru opustitve evra? Državam, ki bi opustile evro in uvedle svojo valuto, bi se povečala konkurenčnost na tujih trgih in na teh trgih zmanjšala kupna moč, državam, ki bi ohranile evro, bi se zmanjšala konkurenčnost in povečala kupna moč na trgih, kjer ni evra.

Težave nastanejo pri vračanju kreditov v evrih, ampak te težave opažamo že danes. Trenutna kriza v Evropi bi dobila popolnoma drugačen značaj.

Tega si nihče resno ne želi. Še vedno se govori o varčevanju, čeprav varčevanje v Evropi kritizira celo Mednarodni denarni sklad (IMF).

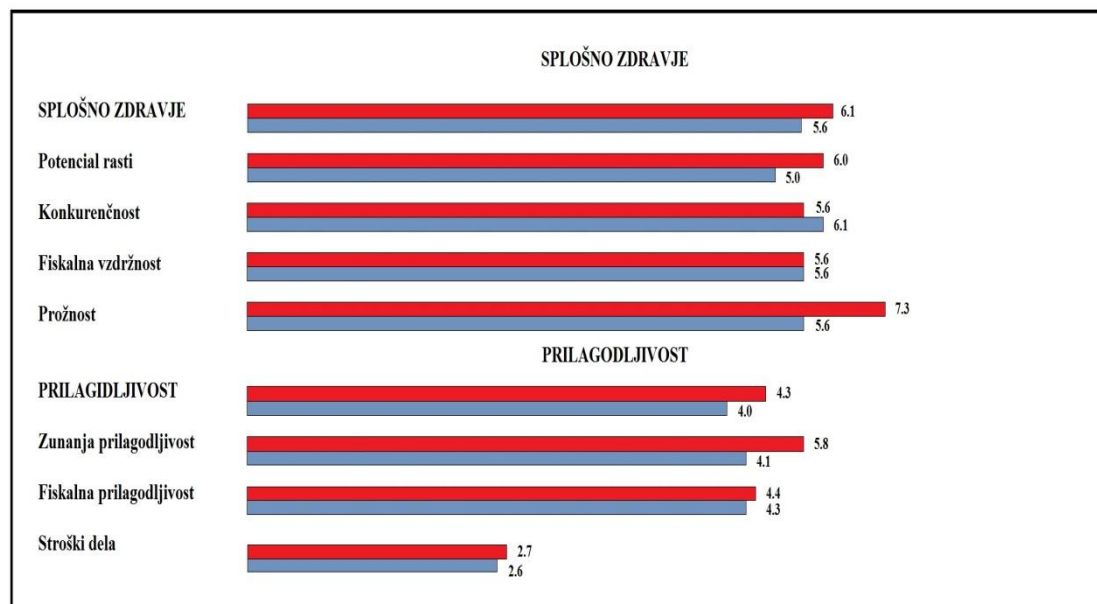
Graf: 3.1 Kazalci slovenske rasti

Slovenija

<p>Splošna ocena</p> <p>Majhna dinamična dohajajoča ekonomija z nadpovprečno oceno splošnega zdravja. Fiskalni in bančni problemi so rešljivi, vendar bo potreben politični konsenz.</p> <p>Prednosti</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nizko razmerje javnega dolga - Močan trend rasti - Lažje ustanavljanje novih podjetij - Dokaj odporni na finančne zlome <p>Slabosti</p> <ul style="list-style-type: none"> - Demografija: pod povprečjem v povezavi z integracijo imigrantov - Hitro izgubljanje konkurenčnosti zaradi višanja stroškov dela na enoto - Prevelika regulacija ekonomije - Fiskalni izziv: previsok strukturni deficit
--

Primerjava Slovenije in držav EU		SLO	EU
		TOČKE	TOČKE RANG
Splošno zdravje		6.1	5.6 8
1. Potencial rasti		6.0	5.0 6
2. Konkurenčnost		5.6	6.1 13
3. Fiskalna zmogljivost		5.6	5.6 11
4. Prožnost		7.3	5.6 2
Napredek v prilagoditvi		4.3	4.0 12
1. Zunanja prilagodljivost		5.8	4.1 8
2. Fiskalna prilagodljivost		4.4	4.3 8
3. Stroški dela		2.7	2.6 12

Primerjava Slovenije in držav EU

Vir: Lisbon Council (2012).

(2012 Euro plus monitor, The rocky road to Balanced Growth, dosegljivo: <http://www.lisboncouncil.net/publication/publication/86-the-2012-euro-plus-monitor-.html>)

Kljub temu ji bonitetne agencije določajo zelo nizke ocene, ki zelo bremenijo slovensko zadolževanje, Slovenijo pa to sili v sprejemanje ukrepov, ki dolgoročno niso v korist Slovenije (varčevanje in razprodaja premoženja, ko je izrazito podcenjeno). Vprašanje je, kdo bo imel od tega koristi.

Odnos EU do Grčije oz. ukrepi »trojke« danes spravljajo Grčijo na socialno dno z vsemi posledicami, ki dobivajo grozljive razsežnosti. Ob tem se resno odpirajo vprašanja odgovornosti tistih, ki so pripeljali do takega stanja, tudi finančnih trgov in bonitetnih agencij, pa tudi grškega državnega vodstva.

Vprašanje, ki mogoče ni neposredno povezano s krizo, je pa zelo pomembno za razmislek, je odločitev evropske komisije o uporabi semen. Ukrep je izrazito protekcionističen v korist ene same ameriške multinacionalke. Odprta razprava in pritiski evropskih uradnikov o ukrepih za privatizacijo vodnih virov so doživeli zelo velik odpor v vseh evropskih državah. To vprašanje je še posebej zanimivo v kontekstu aktivnosti, ki so jih je v preteklih letih izvajale ameriške korporacije s podporo države v procesih obvladovanja južnoameriških in drugih predvsem azijskih držav (Perkins 2004).

Drugo vprašanje, ki prav tako ni neposredno povezano s krizo, so evropske kmetijske subvencije in ukrepi, ki jih organi EU sprejemajo v zaščito največjih prejemnikov teh subvencij. Kažejo se predvsem v vzpostavljanju kvot na področju kmetijske proizvodnje, ki se postavljajo manjšim in novim članicam oz. kandidatkam (najbolj svež primer je Hrvaška) (Kraig in Elliott 2012).

Vsi ti primeri in še mnogo drugih odpirajo zelo resno vprašanje: V čigavem interesu so ukrepi, ki jih sprejema? Soban v Sobotni prilogi ob izdaji knjige Ukradena Evropa napiše, da je mogoče, da je evropska finančno-politična aristokracija zlorabila krizo evra, da bi na hitro in brez nadležnega referendumskega preverjanja volje državljanov vsilila nekatere ključne pristojnosti nacionalnih držav (Soban 2011).

Seveda so možne drugačne politike, kot jih prakticirajo telesa Evropske unije, vendar pa bi z odpravo teh ukrepov, ki nas peljejo v (zniževanje dohodkov, ustvarjanje situacije kjer se dela več za manj plačila, odpravo socialne države, brezposelnost in pa uničevanje javnega šolstva ter zdravstva), izgubili poslušne in pohlevne državljane, ki so se pripravljene podrediti najstrožjim pogojem, zaradi samega preživetja. S tem pa bi posledično izgubili položaj, ki jim omogoča oslabitev držav in privatizacijo, enostavno odpuščanje delavcev, torej situacijo v kateri smo evropski državljani v korist evropskemu vrhu in ne obratno. (Močnik 2012).

In prav v tem kontekstu je smiselno ponovno omeniti izjavo Tariqa Alija, ki pravi, da so vse slavne in vzvišene mitologije o pojmu Evrope danes že pozabljene. Kaj je v resnici evropska ideja in kako se je lahko izrodila v nekaj, kar je tako brez duše in srca, kot je to, kar imamo danes?

Ob tem se postavlja vprašanje, kdo dejansko odloča, skozi kakšne procese se sprejemajo odločitve. Velika večina ukrepov, ki jih sprejemajo države v zvezi s krizo, gre skozi verifikacijo v EU. En pogled, glede nastale situacije je, da evropski voditelji ne razumejo ekonomije, da so slepi in zaradi tega vlečejo nesmiselne samomorilske poteze.

Drugi pogled, ki pa je seveda veliko bolj logičen in verjeten je, da zelo dobro vedo, kaj počnejo, a tega ne delajo v imenu in v korist evropskih državljanov, temveč finančnih trgov, korporacij, bank, in to kljub temu, da ta politika ne deluje.

3.3 Razmislek o bodočnosti kot odziv na krizo

Kriza ne kaže znakov umirjanja. Ukrepi ne prinašajo rezultatov, trendi gospodarskega okrevanja se ne obračajo v pozitivno smer. So pa nekateri znaki, ki kažejo, da bi se pri sprejemanju ukrepov lahko zgodile spremembe.

Vse več je namreč informacij, da so bili ukrepi za odpravljanje vzrokov in posledic krize neprimerni. Mednarodni denarni sklad je priznal, da se je zmotil in da so bili ekonomski učinki strogega varčevanja, ki so bili predpisani Grčiji, škodljivi. Evropska komisija še vedno vztraja pri varčevanju in ne glede na vse več ocen o neustreznosti take politike, države – tudi Slovenijo – sili v hudo varčevanje. Grčija se je zaradi take politike zlomila. Podobno grozi tudi nekaterim drugim državam. Postavlja pa se vprašanje, ali je odpravljanje posledic krize z ukrepi, ki so krizo povzročili neznanje, napaka, zmota ali kaj drugega.

Krugman (2012) pravi, da ni šlo za zmoto, ampak za prevaro. V članku *How the Case For Austerity Has Crumpled* opisuje, kako sta Kenneth Rogoff in Carmen Reinhart leta 2010 v študiji *Rast v času zadolženosti (Growth in a Time of Debt)* s prevaro »dokazovala«, da v času krize s strogimi varčevalnimi ukrepi ni mogoče čakati, da dolg doseže 90 % BDP, ker se v takem primeru ekonomija sesuje. Ta njuna »ugotovitev« je postala biblija neoliberalne politike, ki so jo sprejemali v ZDA in EU. Dokazano je bilo, da sta podatke in metodologijo priredila cilju. Podobne izračune, ki so postali neoliberalni argument, s katerimi sta dokazovala nujnost varčevanja, sta naredila tudi italijanska ekonomista Alberto Alesina in Silvia Ardagna. Tudi njuna razprava je bila razkrinkana kot prevara.

V že omenjenem Manifestu zgroženih ekonomistov (*Les économistes atterrés*), ki ga je podpisalo že več kot 7000 francoskih ekonomistov, prav tako razkrivajo neresnice, ki jih propagirajo neoliberalni ekonomisti oziroma dokazujejo zmote njihovih trditvev o učinkovitosti finančnih trgov, ki so se v krizi pokazali kot neučinkoviti, zavračajo trditve, da trgi pravilno ocenjujejo solventnost držav – prav nasprotno, bonitetne agencije (*Standard & Poor's*, *Moodys* ipd.) vplivajo na obrestne mere s subjektivnimi ocenami in s tem povzročajo nestabilnost, ki prinaša špekulativne profite, zato bonitetne agencije ne bi smele imeti pooblastil, da arbitrarno določajo tržne obrestne mere delnic in nižajo ocene poljubne države.

Prav tako zavračajo stališče, da je rast javnega dolga posledica prevelike zapravljenosti – prav nasprotno, rast dolga je posledica upadanja javno-finančnih prihodkov zaradi recesije in znižanja davkov za bogate zaradi fiskalne kontrarevolucije.

Neoliberalni ekonomisti trdijo, da bi za znižanje javnega dolga morali znižati javno porabo. Drži pa prav nasprotno: dinamika dolga je odvisna od deficita in stopnje nominalne gospodarske rasti – če je slednja nižja kot obrestna mera, dolg raste eksponentno, na dolgi rok pa investicije v javni sektor (izobraževanje, zdravstvo, raziskovanje, infrastruktura itd.) stimulirajo ekonomsko rast. EU je bolj ali manj zaprta tvorba, zato znižanje javnih prihodkov v vseh deželah poglobi depresijo, zaradi česar je treba ohraniti sedanji nivo socialne varnosti oziroma ga zvišati, vključno z investicijami v javni sektor in ekologijo. Prav tako zavračajo trditev, da znižanje davkov zviša gospodarsko rast. EU je sledila ZDA v fiskalni politiki zniževanja davkov za vse več področij (dobički podjetij in najpremožnejših, prispevki delodajalcev itd.), kar je povzročilo vedno večje socialne neenakosti ter zvišalo javni dolg.

Ta fiskalna politika je prisilila vlade, da so se zadolževale na finančnih trgih in pri bogatih, da bi pokrile javni dolg – ta strategija je omogočila višje prihodke za bogate, ki so privarčevali pri davkih in kupovali državne obveznice, ki so bile izdane, da bi država financirala javni dolg (tako imenovan »jackpot učinek«), zato porast javnega dolga ni rezultat keynesianske politike niti prevelike porabe, ampak je posledica favoriziranja elit. Tako bi bila potrebna nova redistribucija in davčna politika ter ukinitve davčnih olajšav za podjetja, ki ne prispevajo k večjemu zaposlovanju (Janežič 2013).

Na neprimernost ukrepov za odpravo posledic krize opozarja tudi Chomsky (2012), ko primerja ukrepe v ZDA in Evropi. Pravi: »Ameriški odziv je bil nekako boljši od evropskega. Evropski odziv je samomorilski, razredni samomor. Težko je politiko trojke, ki jo podpira predvsem Nemčija, označiti drugače kot razredno vojno. Predsednik Evropske centralne banke Mario Draghi je tako rekoč rekel, da se bomo znebili socialne pogodbe.« Opozarja, da so se razgovori o rasti začeli dosti prepozno. To bi bilo po njegovo treba narediti že na začetku krize. Evropa ima namreč dovolj virov, s katerimi bi lahko spodbudili povpraševanje in drugo. Predlog o varčevalnih ukrepih med recesijo je po njegovem prepričanju obrazec za samomor. Pri tem opozarja, da je celo Mednarodni denarni sklad predstavil raziskave, ki podpirajo tako trditev.

Tudi Chomsky opozarja na neoliberalni ideološki namen ukrepov, ko pravi, da ima neupoštevanje pravih ukrepov za posledico in domnevno tudi namen zrušenje državne blaginje in konec socialnih pogodb. Tak namen utemeljuje s stališči ljudi, ki oblikujejo politiko. »Nikoli niso marali države blaginje, nikoli niso marali moči delavstva.

Evropa je bila razmeroma civiliziran del sveta. A to pomaga ljudem, ne pa tudi podjetjem, vele bogatim in tako dalje. Torej, če lahko to zrušijo, prav.

Težko se je domisliti druge razlage za politiko, ki se izvaja.« V zvezi s tem opozarja na stališče nemške kanclerke Angele Merkel, ki trdi, da je treba zaradi prevelikih dolgov omejiti porabo. »V takšnih časih je treba doseči rast gospodarstva, kar pomaga zmanjšati dolgove. Če začnete varčevati, se vse skupaj še poslabša. To je bilo jasno že na začetku in prav to se tudi dogaja« (Chomsky 2012).

Ta in podobna stališča, ki s precej veliko gotovostjo dokazujejo, da kriza oz. točneje ukrepi za odpravo posledic krize niso predvsem ekonomska vprašanja, ampak v veliki meri tudi ideološka. Skozi take ugotovitve se vse slabši socialni položaj ljudi kaže v povsem novi luči. In prav te okoliščine se izpostavljajo v razpravah o vzrokih in posledicah krize, ki se intenzivirajo.

Sočan primerja ravnanje nekaterih evropskih držav z ukrepi, ki jih sprejema Slovenija, in ugotavlja, da je naša vlada izrazito nesposobna pri tekočem varčevanju. Primerja jo s Švico, ki je 43 milijonov frankov takoj namenila za preprečevanje stečajev podjetij v težavah. Podobno so storile tudi Velika Britanija, Skandinavske države in Nemci, za njimi pa tudi Evropska Centralna Banka. V Sloveniji pa žal propadajo dobra podjetja z vrhunsko opremo in kadri.

Taka politika žal povečuje brezposelnost. Med drugim je ugotovil, da ima program naše aktualne vlade najbolj zadrto neoliberalistično politiko varčevanja v primerjavi s 27 članicami Evropske unije in 9 članicami OECS. Ta politika izčrpava narod in varčuje pri zdravstvu, sociali, omejuje razvoj šolstva, univerze, raziskav. To je najprimitivnejša oblika varčevanja, ki jo je južni Evropi pripisovala trojka, evropska komisija, IMF in ECB. Vedeti pa moramo da že dve leti nekaj svetovno znanih strokovnjakov opozarja, da je to napačna politika. Tudi IMF si je že premislil, ECB je spregledala, deloma tudi Nemčija in EU, edino Slovenija še vedno zagovarja tak napačen program varčevanja. Torej je ta kratkoročni pristop vlade popolnoma zgrešen in se kaže na vseh ravneh.

Del odgovora na to dilemo med drugimi odpira Vogrinc, ki opozarja, da država izgublja legitimnost pri lastnih državljanih, ker »se je odpovedala temelju družbene pogodbe med ljudstvom in oblastjo, to pa je zaupanje, da je sposobna skrbeti za temeljne pravice tistih, ki jih predstavlja« (Sočan 2013).

To argumentira predvsem skozi sprejete ustavne spremembe. S fiskalnim pravilom država/oblast signalizira »finančnim trgom« pripravljenost do konca ožeti svoj narod, z novo referendumsko ureditvijo pa praktično onemogočajo, da bi ljudje z referendumom spremenili sovražno finančno politiko.

»Ne vem, kaj je bolj grozljivo: ali to, da »politika« neke države podreja temeljni dokument države kapricam poljubnega neznanega upnika, ki pa je po definiciji zastopnik zasebnega interesa, ali to, da se njenim državljanom taka »politika« zdi sprejemljiva« (Vogrinc 2013)?!

Oba sprejeta ustavna ukrepa, namreč, po svojih dejanskih družbenih posledicah nista nevtralna dokumenta, ki bi izražala skupni interes Slovenije. Sta popolnoma pristranska ukrepa v korist globalnega velekapitala in v škodo velikanske večine prebivalcev Slovenije. »Ustava postaja instrument za izterjevanje dolga, ki je na najvišji ravni uzakonjeno kot poglobitna dolžnost države. Uresničevanje temeljnih pravic ljudi, zaradi katerih naj bi država sploh obstajala, je podrejeno tej zahtevi. Država tako tudi uradno, z lastnim priznanjem, samo sebe skrči na funkcijo, ki so jo imeli v fevdalnih časih osovraženi dacarji.« S takimi ukrepi država spodbuja upor in revolucijo.

Ti ustavni spremembi neposredno ne posegata v ustavno določilo, da je Slovenija socialna država, vzpostavljata pa stanje, ko ta ne bo mogoča, ker dajeta prednost odplačevanju dolgov in s tem krčenje sredstev za zdravstvo, šolstvo, socialo, nižata standard teh storitev pod mejo, od koder ni vrnitve. »Bogati si bodo te storitve plačali in tako vzpostavili zasebno zdravstvo, šolstvo in karitativno dejavnost. S tem bodo okrepili zasebne interese, ki bodo pomagali privatizirati še preostalo. Revni bodo ostali brez vsega. Spremembi ustave uzakonjata in upravičujeta naraščanje revščine. Posledica razslojenosti bo oživiljen in zaostren razredni boj« (Vogrinc 2013).

V kontekstu opisane vloge države in ukrepov, ki jih sprejema v smislu podrejanja državljanov, je tudi komentar Bučarja na odločitev ustavnega sodišča v zvezi z referendumom o slabi banki in državnem holdingu.

Pravi, da je lahko izrazito politična odločitev ustavnega sodišča, brez pravne podlage, samo pot v brezpravje (Bučar 2012).

Bučar (2013) trdi, da je stališče ustavnega sodišča, da so s tako odločitvijo branili državnost in suverenost Slovenije, stališče politike. Nezaupanje ljudstvu s strani ustavnega sodstva, se kaže prav skozi to odločitev. Rečemo lahko, da ponavljajoče sporne odločitve uničujejo pravno državo. Ustavno sodišče nebi smelo dovoliti niti sence dvoma o svoji vlogi, kajti če izgubi zaupanje ljudstva, potem je vsega konec. Postavlja se vprašanje, kje se bomo ustavili, saj smo institucijam dovolili samovoljo, ki ji ni konca. Počnemo lahko prav vse, saj smo zaradi strahu pred propadom pozabili na svoja načela. Vendar ali ni to že propad? (Bučar 2013).

Glede možnih bodočih ravnanj dodaja: »Če je ta gospoda namreč rekla zadnjo besedo, je ljudstvo verjetno še ni. Prav lahko da je ta bitka, ki jo imenujejo »zmago vseh«, zasejala seme vojne – vojne med »vsemi« in ostalimi. Nova politična sloga je poglobila prepad med politiki in ljudstvom.« Slovenski politiki pa so presegli svoje politične blokade tako, da so ljudstvu vzeli življenjsko pomemben instrument nadzora nad oblastjo in korigiranja njenih škodljivih odločitev. Medsebojne politikantske razprtije so postale pretveza in opravičilo za odvzem temeljne politične pravice ljudstvu. Složno so premagali ljudstvo« (Mastnak 2013).

Sporočila v slogu »Slovenija bo ostala socialna in solidarna država« in »Referendum pa ostaja resnično orodje v rokah ljudi«, ki jih politiki pošiljajo ljudstvu, šteje za norčevanje in dodaja »Ali pa mar ne vedo, kaj delajo in govorijo? V tem primeru jim lahko odpusti bog.

Ljudstvo jim ne bi smelo. Z vpisom fiskalnega pravila so razlaščenje in siromašenje ljudi ter degradacija njihovega življenja postali ustavna zapoved, zakon« (Mastnak 2013).

Dolar (Dolar 2012) opozarja, da je pomembnost protestov v Sloveniji in po svetu zelo velika, saj se z njimi vzpostavlja določena distanca do utečene politike in možnost družbene refleksije. Protesti pa so seveda tudi izraz splošnega nezadovoljstva nad politiko zadnjih 20 let, obdobje v katerem sta obe politični opciji kupili tako imenovani neoliberalni program, torej nasledstvo Reagana (ZDA) in Tacherjeve (VB) iz 80.let prejšnjega stoletja.

Odpira tudi razmislek, kaj se razume kot nasilje in se navezuje na eno od kritik Marxa, kjer se strinja z njegovo analizo kapitalizma, ni pa prav, da je propagiral nasilno revolucijo.

Dolar se pri tem navezuje na Marxa, ki v svojem delu opozarja, da je preživetje sistema odvisno od izvajanja strukturnega nasilja, ki je tako samoumevno, da ga sploh ne opazimo.

Po drugi strani pa goreče obsojamo nasilje protestov. Zakaj? Med drugim tudi zato, ker si oblasti želijo situacijo prikazati kot kaos. Potrebno se je upreti, vendar na način, ki ne daje povoda neposredni represiji (Dolar 2012).

Skozi presojo opisanih vprašanj tako v zvezi z neoliberalnim konceptom reševanja krize v širšem smislu, kakor tudi pri obravnavi stanja v Sloveniji, se odpira razmislek o nadaljnjem obstoju kapitalističnega produkcijskega načina.

Postavlja se teza, da kapitalizem nima prihodnosti, vendar pa odgovorov na vprašanje, kaj po kapitalizmu, ni. Krašovec (Krašovec 2012) iz Delavsko pankerske univerze (DPU) pravi, »da so zgodovinske možnosti kapitalističnega produkcijskega načina izčrpane in da kapitalizem nima prihodnosti, a to še ne pomeni, da bo razpadel zaradi svojih notranjih protislovij.«

Le redke izjeme v Evropi si tudi na najvišji politični ravni – na primer Siriza v Grčiji, Die Linke v Nemčiji, Front de Gauche v Franciji – dovolijo razmišljati o drugačnem družbenem sistemu.

Težava pa ni v pomanjkanju teoretskega uvida, saj se tradicija radikalne družbene misli, ki se ne zadovoljuje s površinskimi popravki kapitalizma, temveč zahteva njegovo odpravo in prehod v racionalnejšo obliko družbene organiziranosti, v resnici nikoli ni prekinila ter ponuja verodostojen in zgodovinsko konsistenten intelektualni vir. Nujnost iskanja novih rešitev utemljujeta s stanjem v Grčiji in Latviji, ki »kažeta sliko prihodnosti, ki nas bo doletela, če bomo nadaljevali z ostrimi varčevalnimi ukrepi, kjer je socialno opustošenje že doseglo grozljive razsežnosti« (Korsika in Vrečko 2013).

Pojaviti bi se morala močna politična skupina, ki bo bila enotnega mnenja glede ukinitve oziroma odprave kapitalizma. Več časa, kot bo minilo, težje ga bo uresničiti, posledično pa bodo večje tudi žrtve. Jasno nam je, da je stalna in neskončna akumulacija kapitala požira planet (Močnik 2011).

V zvezi z razmerami v Grčiji se pogosto omenja skrajno desna stranka Zlata Zora, katere pripadniki ne skrivajo navdušenja nad nekdanjimi nacisti. Stranka, ki se je zaradi krize v Grčiji uspela prebiti tudi v grški parlament, postaja vedno večja grožnja, na kar opozarjajo tudi mednarodne institucije, med njimi tudi Svet Evrope oziroma Komisija proti rasizmu in nestrpnosti (ECRI).

Nastanek Zlate Zore se neposredno povezuje s svetovno krizo in zlasti z uvedbo ukrepov za reševanje dolžniške krize v Grčiji. V mnogih razpravah o možnih posledicah krize se prav s sklicevanjem na razmere v Grčiji kot eno od možnosti vse bolj omenja nastajanje fašističnih gibanj.

Pri tem se pogosto dela primerjava z razmerami v Evropi po veliki svetovni krizi v začetku tridesetih let. V Grčiji, kjer je na parlamentarnih volitvah slavila konservativna Nova demokracija, ki je skupaj z lažnimi socialisti iz vrst Pasoka uničila državo in jo prostovoljno predala v roke mednarodnih finančnih institucij, sta rasizem in ksenofobija, predvsem pa brutalno obračunavanje s priseljenci iz Afrike in Azije, postala (pomemben) del uradne grške politike. Videmšek, novinar, ki poroča iz Grčije opozarja, da so se stališča grške uradne politike precej približala neonacistom.

Gre za to, da vodilni moške Zlate Zora javno pozivajo k linču muslimanov in priseljencev, napovedujejo »naskok na Istanbul«, pretepajo in mučijo tujce in drugače misleče (tudi ženske politične tekmice v televizijskih oddajah), slavijo Adolfa Hitlerja, ob vsaki priložnosti zanikajo holokavst in podpihujejo antisemitizem. Mnogi so oboroženi. Pravijo, da se pripravljajo na državljansko vojno. »Grška družba je pripravljena na spopad. Novo obliko državljanske vojne. Na eni strani se bodo borili nacionalisti, kot smo mi, Grki, ki želimo svojo državo tako, kot je bila. Na drugi strani bodo nezakoniti priseljenci, anarhisti in vsi tisti, ki so že večkrat poskušali razdejati Atene. Borimo se proti obstoječemu političnemu sistemu, proti domačim in tujim bankirjem in proti tem zavojevalcem – priseljencem« (Videmšek 2013).

Michnik v zvezi z zaostrovanjem razmer in nastajanjem ekstremnih političnih gibanj oz. skupin omenja tudi razmere v Španiji, ki je po njegovo dober in slab primer.

Dober primer zato, ker sta ne glede na pretekli spor taborov med domovinsko vojno, po padcu Franca znala zaobljubiti, da bosta delovala skupaj brez uporabe nasilja. Po drugi strani, pa je Španija v krizi pokazala »jugoslovanski obraz«, saj so v Kataloniji in Baskiji ponovno oživila nacionalna, separatistična gibanja (Michnik 2012).

Močnik (Močnik 2013) ne verjame, da bi iz sedanje krize lahko pričakovali nastanek fašističnih gibanj, kot so nam znana iz zgodovine. V zvezi s tem pravi, da je bila zaradi izgubljanja boja za prevlado, potrebna maksimalna mobilizacija in posledično nastanek fašizma. Danes nimamo več narodnih gospodarstev, multikulturalizem pa je uradna ideologija vladajočega liberalnega kapitala.

Lahko rečemo, da je prihodnost glede na sedanjo situacijo in glede na trende, ki jih opazujemo, dokaj negotova. Žal konca krize še ni na vidiku, ukrepi, ki smo jih sprejeli, ne prinašajo rezultatov, in tudi gospodarstvo se ne obrača v pozitivno smer. Rast dolga je posledica upadanja javno-finančnih prihodkov zaradi recesije in znižanja davkov bogatim zaradi fiskalne kontrarevolucije.

Kot sem že večkrat omenil, neprimerni ukrepi (neustrezna politika varčevanja) niso posledica neznanja ali napake, ampak premišljenega načrta, vodilne trojke, ki na račun že tako revnih in obubožanih držav povečuje svojo moč. Seveda opazimo nekatere znake, ki kažejo na to, da bi se pri spreminjanju ukrepov lahko zgodile pozitivne spremembe.

Zavedati se moramo, da je dinamika dolga odvisna od deficita in stopnje minimalne gospodarske rasti. Zniževanje davkov ne viša gospodarske rasti, ampak povečuje socialno neenakost in zvišuje javni dolg. Favoriziranje elit (zadolževanje pri bogatih) ni prava pot. Vsi opozarjajo, da je varčevanje med recesijo samomor, kajti potrebna je konkurenčnost na trgu, rast in ustvarjanje novih delovnih mest, saj gospodarska rast posledično zmanjšuje dolgove. Potrebne so investicije v javni sektor (izobraževanje, zdravstvo, raziskovanje, infrastruktura ...), saj le-te stimulirajo ekonomsko rast.

Žal pa moramo priznati, da ima Slovenija eno najslabših fiskalnih politik v Evropi. Neoliberalni ideološki namen ukrepov je v neupoštevanju pravnih ukrepov, rušenju države, državne blaginje in konec socialnih pogodb, saj nikoli niso marali države blaginje in niso marali moči delavstva. Ukrepi za odpravo krize niso povezani izključno z ekonomskimi vprašanji, ampak v veliki meri tudi z ideološkimi. Problem slabe politike je tudi v tem, da država izgublja legitimnost pri lastnih državljanih, saj ne skrbi za temeljne pravice tistih, ki jih predstavlja. Torej rečemo lahko, da obstoječ neoliberalni sistem nima svetle prihodnosti, ker ni vse v kopičenju kapitala, zato je dolgoročna alternativa samo odprava kapitalizma, države kapitala in buržoazne demokracije.

3.4 EVROSKEPTICIZEM

V kontekstu navedenih vprašanj se vse bolj pogosto in intenzivno odpirajo razmisleki o vlogi Evropske skupnosti. Pri tem je jasno, da je bil najpomembnejši in najvitalnejši združevalni dejavnik »spomin na vojno«. Jasno, spomin na grozodejstva druge svetovne vojne, spomin na varšavski geto, spomin na nacistični holokavst, pa tudi spomin na hladno vojno. »Evropejci so v evropskem združevanju videli jamstvo, da se kaj takega, kot je bila hladna vojna, ne bo več ponovilo. In ta »Nikoli več!« je bil glavni motivator in motivator evropskega združevanja« (Garton Ash 2013).

Tej pozitivni in visoko moralni ideji, ki je bila podlaga za začetek združevalnih procesov v Evropi, nihče ne oporeka. Se pa odpira vse več vprašanj o današnji vlogi EU, ki se kaže zlasti skozi sprejemanje ukrepov za odpravo posledic krize.

In prav tu se odpira vprašanje, ali ne bi morali reči »Nikoli več!« prav delitvi Evropske unije in gospodarsko-socialnim posledicam, ki jih je povzročilo deregulirano, špekulantsko in hazardersko divjanje finančnih trgov.

Beck (2013) v zvezi s položajem Evropske unije (EU) izpostavlja, da »EU ni nacionalna družba in to tudi ne more postati, ker je sestavljena iz različnih demokratično ustanovljenih nacionalnih entitet. V tem pogledu unija niti ni družba. Evropska »družba« bi tako pravzaprav morala veljati za nekakšno »kozmpolitsko družbo nacionalnih entitet«. Cilj je torej poiskati takšno obliko unije, ki bo s skupnimi močmi pravno zaščitila vse posamezne in nacionalne družbe, hkrati pa obogatila in okrepila svobodo vsakega posameznika tako, da ga bo povezala z drugimi posamezniki, ki govorijo drugačen jezik in imajo drugačno politično kulturo.«

Pri tem opozarja, da »evropeizacija po eni strani pomeni oblikovanje nadnacionalnih ustanov (javnih organov, evropske komisije, finančne unije in tako dalje), po drugi strani pa povratni učinek oblikovanja teh nadnacionalnih ustanov na nacionalne družbe – na primer prilagajanje nacionalnih standardov in ustanov evropskim smernicam.

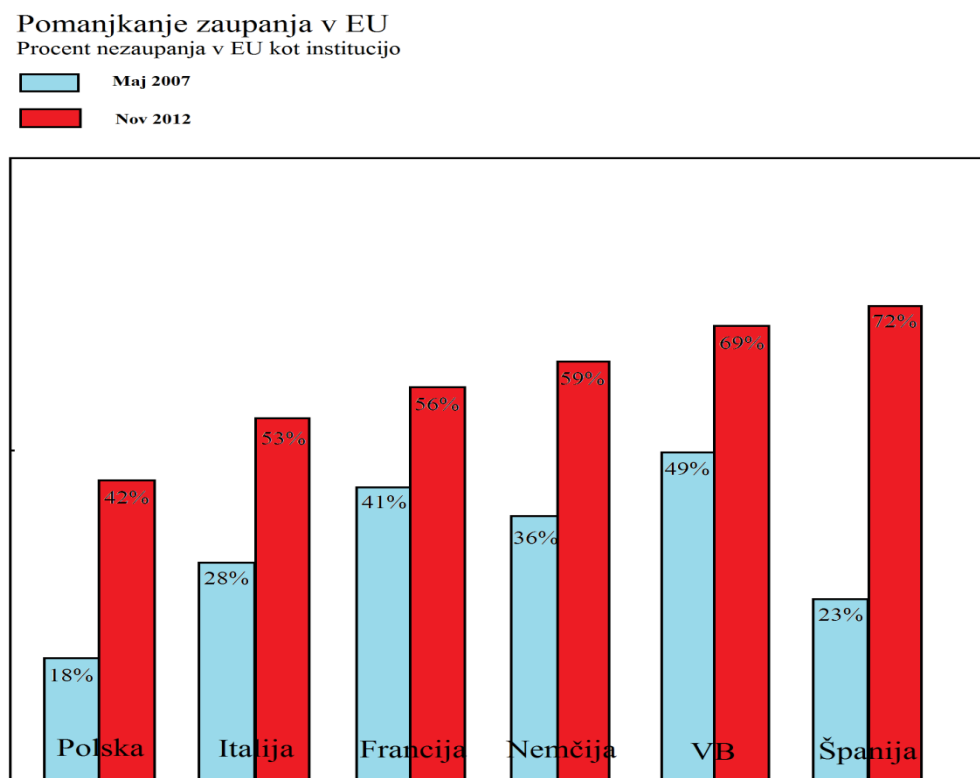
Bugarič je glede situacije v Evropi opozoril, da se v središču Evrope ne dopuščajo ravno demokratične razprave o politiki vačenja. Skozi razpravo o ukrepih za odpravo posledic krize, ki jih sprejema EU, se odpira vprašanje vloge EU kot institucije, po drugi strani pa je vse več razprav o bodočnosti EU, ki ga povezujejo v kontekstu evroskepticizma.

Ta pojav zaznavajo tudi številne tuje in domače raziskave, na primer Eurobarometer. Evroskeptičizma pa ne dokazujejo le raziskave, ki merijo javno mnenje.

Tudi volitve v članicah Evropske unije že kažejo, da se demokratični in proevropski prostor oži in da pridobivajo evroskeptične stranke, ki so sicer locirane na levi ali desni rob političnega prostora. Obstaja trdna povezanost med krizo in evroskeptičizmom, čeprav kriza ni bila spočeta v EU in čeprav je EU v javnem mnenju razumljena tudi kot sredstvo, ki pomaga pri izhodu iz krize. Ne glede na to pa je že sedaj jasno, da če EU ne bo kmalu izšla iz krize, utegne ta v prihodnje krojiti volilne izide evropskih in drugih volitev.

Indikativni so podatki Evrobarometra, ki kažejo, kako raste število tistih, ki ne zaupajo EU kot instituciji.

Graf: 3.2 Pomanjkanje zaupanja v EU

Vir: Demokracija (2013).

Navedene podatke smiselno dopolnjuje tudi odločitev Islandcev, ki so na referendumu zavrnili nadaljnja pogajanja za vstop v EU, kar pomeni, da so se odločili, da v EU ne vstopijo.

Razmisleki o združevanju evropskih držav ali državljanov niso novi, kar pomeni, da je od prvih idej o združevanju prisotno tudi vprašanje o razlogih za »ne združevanju«, ki je že v preteklosti dobil oznako evroskepticizem. Razlogi in iniciative so bili v preteklosti različni, omenjajo se že vse od razpada rimskega cesarstva naprej, vendar bom za ta obseg naloge samo kratko omenil iniciative, ki so se odpirale in potem tudi udeležile po drugi svetovni vojni.

Poskus, ki se je začel po drugi svetovni vojni, se je razlikoval od vseh drugih, temeljil je na ideji miru. Najprej je bilo Združenje za premog in jeklo, potem Ekonomska skupnost, nato Evropska ekonomska skupnost in končno Evropska unija. In prav leta 2011, ko je stopnja evropske povezanosti dosegla vrhunec, se je začela kriza evropskega projekta. Začelo se je odpirati vprašanje prevlade ekonomije in financ nad politiko (demokracijo). Iz te osnove je Habermas razvil tezo o konfliktu med demokracijo in kapitalizmom in pri tem vztrajal na »povratku dostojanstva demokracije«.

V zvezi s tem je odprl vprašanje reševanja »grške krize« in ključne vloge Angele Merkel in Sarkozyja oziroma ko je dejal »politične elite v funkciji ekonomskih interesov«. Skozi to vprašanje izpostavi novo pot, ki jo imenuje »post demokratska pot«, ki pomeni razhod elite/oligarhije/tehnokracije in državljanov. Skozi to vprašanje je potenciral tudi vprašanje evropske ustave (Milardović 2012).

Dilema, ki odpira veliko različnih vprašanj, je povezana tudi z vprašanjem spoštovanja Pogodbe o delovanju Evropske unije oziroma t. i. Lizbonske pogodbe, ki je začela veljati 1. 12. 2009. Ena od ključnih postavk te pogodbe govori o boljšem življenju Evropejcev: z Lizbonsko pogodbo je Evropska unija bolj usposobljena za ukrepanje na številnih najpomembnejših področjih (svoboda, varnost in pravice, boj proti terorizmu in kriminalu, javno zdravje, civilna zaščita...) današnje Evropske unije.

Pogodba govori tudi o solidarnosti med članicami (skupno in solidarno pomaganje pomaganje drugi državi članici, ki je žrtev terorističnega napada, naravne nesreče ali nesreče, ki jo povzroči človek) in o večji varnosti vseh (svoboda, varnost in pravice, civilna zaščita, humanitarna pomoč in javno zdravje (Živim EU 2013).

Strategija sindikatov delodajalcev, poslovne Evrope in evropskega omizja industrialcev je, oslabitev države, privatizacija vsega. Ustvarjajo pritisk in situacijo v kateri ljudje ne morejo izbirati, ampak morajo vzeti kar jim je ponujeno.

Seveda pa se v povezavi s to temo postavlja zelo aktualno vprašanje: »koliko demokracije še imamo«? Žal zelo malo, saj osemdeset odstotkov zakonodaje narekuje evropska komisija

Vogrinc (2013) opozarja, da bi danes moralo biti vendarle že jasno, da se politika EU bliža točki, ki je za vse več držav v Evropi nevzdržna. Ko bo nekaj velikih držav odvisnih od pomoči EU, bo pritisk vse bolj nevzdržen tudi za države dajalke pomoči. Države, ki so deležne pomoči EU, se notranje že razslojujejo in izgubljajo legitimnost. Ni daleč čas, ko bodo morale evropske države skupaj z EU in s »finančnimi trgi« priznati, da dolgovi niti mogoče niti smiselno odplačati. Takrat bo fiskalno pravilo odmrlo, pa naj je zapisano v zakonih ali v ustavi ali pa sploh ni.

Ustava bo odmrla že prej, saj so spremembe, ki jih vnašajo vanjo, skupaj s tolmačenji vrhovnega sodišča, vnaprej usklajenimi z njimi, gangrena za življenjske funkcije družbe.

Propad evra bi imel zelo hude globalne posledice in pomenil bi bankrot številnih evropskih držav. Velik zunanjetrgovinski presežek Nemčije in Kitajske in na drugi strani velik trgovinski primankljaj ZDA se bosta v 2 letih izničila. Problem bo nastal zaradi propada mnogih podjetij v svetu in kar je najhuje, ostalo bo milijone brezposlenih.

3.4.1 Evrocentrizem

Ko govorimo o evroskepticizmu, lahko nekaj besed lahko namenimo tudi evrocentrizmu, ki je ena od razsežnosti vladajoče kapitalistične ideologije, katera zakriva bistvo kapitalističnega sistema. Zamisel evrocentrizma je prepričanje, da je model družbenega razvoja, ki se je uveljavil v Evropi po srednjem veku, univerzalni model družbenega razvoja. Ideja izhaja iz prikazovanja Grčije, kot zibke evropejstva, čeprav s tem pozabljamo na njihov egipčansko-feničanski zgodovinski kontekst.

Politični pomen evrocentrizma lahko razumemo kot obliko kolonialističnega svetovnega nadzora. Ideja EU je nekakšno uveljavljanje različnih monopolov, ki danes prevladujejo v svetu tehnologije, financ, vojaške strukture, komunikacijske tehnologije. Kapitalizem je le sredstvo za doseganje pogojev za njegovo preseganje (Vrdlovec 2012).

Zanimivo je, da se v zadnjem času vse več govori o odpravi kapitalizma, natančneje neoliberalne politike in posledično o vzpostavitvi koncepta postpolitike. Porajajo se ideje o moderni socialni demokraciji .

3.4.2 Postpolitika

Pojem postpolitika je tesno povezan s pojmom postdemokracija. Za postdemokracijo lahko rečemo, da označuje paradoks, ki pod oznako demokracije uveljavlja konsenzualno prakso izbrisa form demokratičnega delovanja. Je demokracija, ki se je sprevrgla v prakso upravljanja, ki se je zvedla zgolj na obliko države, na tako imenovano liberalno demokracijo, na parlamentarizem. Lahko rečemo, da je pojem konsenzualne demokracije odgovor na totalitarizem. Politična vprašanja namreč v trenutku tega konsenza postanejo nepotrebna, spremenijo se v vprašanja dobrega upravljanja, torej kako udejanjiti sistem v praksi.

Danes smo priča obliki zanikanja političnega, postmoderni post-politiki, ki s konflikti ideoloških vizij, ki jih posebejajo različne stranke, zamenja sodelovanje ekonomistov, strokovnjakov za javno mnenje in liberalnih multikulturalistov. Post politika torej poudarja, da je treba pustiti stare ideološke delitve in se spopasti z novimi vprašanji. Postpolitični suspenz političnega je redukcija države na policijskega agenta, ki služi potrebam sil trga, in na multikulturalni tolerantni humanitarizem. Ko se depolitizirajo vsa bistvena politična vprašanja, država sama sebe zvede zgolj na administracijo, pri čemer mora država pri upravljanju upoštevati objektivno nujnost.

Liberalizem si od marksizma sposoja pojem objektivne nujnosti, ki se je poistovetila s prisilami in muhami svetovnega trga. Demokratična oblika države je žal prišla do točke, ko ji je ljudstvo v napoto. Lahko se vprašamo, ali je pojem demokracije sploh še relevanten. Ravno zaradi tega lahko vidimo v protestih pristen politični dogodek. Množica je ugotovila, da je nihče ne predstavlja, zato se je identificirala kot ljudstvo ravno izven utrjenega simbolnega političnega prostora, izven domene strank.

Nekaj časa se nam je zdelo, da so bili protesti pristen demokratični in politični dogodek, v katerem je vzniknilo ljudstvo kot politični subjekt. Vendar pa se vse bolj zdi, da smo v najslabšem primeru zamenjali robatega nazadnjaka za liberalnejšo administratorko, ki zastopa popolnoma identičen program in z isto vremo in zaklinja mednarodne trge.

4 ZAKLJUČEK

1. Kriza, ki se je začela 2007/2008, ima ključni vzrok v neoliberalnem konceptu ekonomsko političnega delovanja, ki temelji na popolnoma dereguliranem trgu. Gonilo vsega je pohlep. Obseg krize oz. obseg prizadetih držav in institucij je posledica globalizacije, ki izhaja iz neoliberalnega prizadevanja obvladovanja trgov, kar vključuje predvsem finančne in ekonomske institucije ter države.
2. Ukrepi za odpravo posledic krize se sprejemajo s ključnim namenom sanacije tistih, ki so krizo povzročili. Zelo velika verjetnost je, da so bile podlage za izvajanje ukrepov (varčevanje) zavestno, s prevaro prilagojene interesom finančnih trgov. Kljub taki verjetnosti in ne glede na ocene Mednarodnega denarnega sklada, da varčevanje ni rešitev, organi EU in Evropska centralna banka vztrajajo pri zahtevah po varčevanju.
3. Ukrepi za odpravo posledic krize povzročajo izredno hude socialne posledice, revščino ljudi, spreminjanje družbenih in socialnih struktur držav, ki imajo za posledico zmanjševanje ali celo ukinitve javnih standardov na področju zdravstva, izobraževanja, razvoja, marsikje tudi v nasprotju z ustavnimi ureditvami prizadetih držav. Nezadovoljstvo ljudi se povečuje, nastajajo gibanja, ki organizirajo različne oblike protestov, doslej brez velikih učinkov. Nastaja pa v teh krogih zavedanje, da brez širšega, povezanega in skupnega odpora ne bo rezultatov.
4. Politične posledice kot odziv na zaostrene pogoje življenja kažejo po eni strani nastajanje ksenofobnih, ekstremnih političnih skupin s fašističnimi opredelitvami, ki v nasprotju s splošnimi načeli o varstvu človekovih pravic, enakosti in družbene solidarnosti, dobivajo pomembno vlogo celo v organih oblasti. Po drugi strani se odpirajo ideje o nujnosti ukinitve kapitalizma kot prevladujočega ekonomsko političnega sistema, ki generira neoliberalizem, ob tem pa ni konsistentnih idej, kaj po kapitalizmu.

5. Prevladujoče okoliščine in ocene kažejo, da v trenutnem stanju razmer ni realne verjetnosti, da bi se vzpostavile fašistične vladavine ali pa začela resna revolucionarna gibanja. Obstaja pa relativno realna verjetnost, da bi se v nekaterih okoljih lahko vzpostavile različne oblike diktatur kot odziv na potencirana nezadovoljstva državljanov in v funkciji zaščite interesov kapitala, pa tudi obvladovanja javnega reda in miru.
6. Ravnanje organov EU in nekaterih ključnih držav odpira vse bolj pogosto trditev, da organi EU ne delajo v dobro evropskih državljanov in njihovih držav, temveč so v funkciji grobe neoliberalne politike. Taka situacija povzroča dvome o vlogi EU in odpira razmisleke o njenem nadaljnjem obstoju. Skozi ta vprašanja se odpira precej zatajevano vprašanje evroskepticizma, in to ne glede na izrazito pozitivne in visoko moralne cilje, ki so bili motiv združevanja oz. nastanka EU.
7. Ukrepi EU in predvsem Evropske centralne banke odpirajo tudi vprašanje vloge skupne valute. Razmisleki o ukinitvi evra v nekaterih državah, temeljijo na nepopolnih ocenah. Posledice ukinitve bi bile vsekakor hujše od kratkoročnih in delnih pozitivnih učinkov. Prizadevanja evropskih institucij, ECB in držav članic za ohranitev evra to potrjujejo.
8. Kriza in ukrepi za odpravo krize v Sloveniji so bistveno preveč predmet političnih delitev in konfrontacij. Iz tega nastajajo ocene, ki so slabše od ocen neodvisnih institucij in predvsem primerjava z drugimi državami članicami pokaže, da je dejansko stanje sicer resno in zaskrbljujoče predvsem zaradi negativnih trendov, večina realnih kazalcev pa je na nivoju evropskega povprečja ali celo nad povprečjem. Prevladovanje ukrepov, ki imajo izrazito neoliberalni značaj, vpliva na nastajanje odpora, ki šele začenja dobivati pravo politično konotacijo. Tudi za Slovenijo velja že omenjeno splošno prepričanje o možnih smereh in intenzivnosti bodočih političnih aktivnosti.

Če se navežem na začetek diplomske naloge, kjer sem si postavil dve usmeritveni vprašanji, ki sta bili nekakšna smer naloge ali pa glavna dilema, lahko zaključim, da sem skozi tekst prikazal poti, torej vzroke, ki so pripeljali do teh vprašanj, in dejstva, s pomočjo katerih sem na vprašanja (dileme) odgovoril.

Rečem lahko, da smo ljudje končno doumeli, da je neoliberalni sistem v veliki meri zaslužen za nastanek in poglobljanje današnje krize. Pohlepno kopičenje kapitala in omogočeni pogoji za prekomerno zadolževanje so posledično pripeljali države do samega dna.

Mrzlično iskanje alternative, sistema, ki bi bil primeren današnjim predvsem tržnim razmeram in pa upravljanju držav pod skupno evropsko streho, se kaže v obliki vse glasnejšega omenjanja in tolmačenja pojma, post-politike (post-demokracije). Cilj je eden, in to je odprava neoliberalnega tržnega sistema, kar so jasno pokazali »mali« ljudje.

Neugodna situacija je zaradi zadolževanja, ukinitve javnih standardov v zdravstvu, povečevanja revščine in pritiska s strani države pripeljala ljudi na cesto. Enostavno povedano smo za krizo, ki so jo povzročili drugi, žal odgovorni vsi in vsi nosimo grozovite posledice.

Seveda v taki situaciji takoj podvomimo o dejanski vlogi Evropske unije in o dejanski vlogi Evropske centralne banke, torej o prikritih interesih, ki se navzven kažejo kot reševanje evropskih držav, v resnici pa so v funkciji neoliberalne politike. Ugotovitve so pokazale, da se vodilni prav dobro zavedajo, da so sprejeti ukrepi neučinkoviti pri odpravljanju krize, a ker koristijo nekaterim posameznim vodilnim državam, vrhovom (Bruselj, Berlin), ostajajo.

Torej EU ni v korist državljanom, ampak so državljani in države v korist vrhu Evropske unije, zato se upravičeno pojavljajo dvomi (evroskepticizem) o nadaljnjem evropskem kolektivu.

LITERATURA:

1. Bugarič, Bojan. 2013. Problem v Evropi so socialni demokrati in demokrati, ki so neoliberalci s 50 odstotnim popustom. *Mladina* (11). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/141981/dr-bojan-bugaric-problem-v-evropi-so-socialni-demokrati-ki-so-neoliberalci-s-50-odstotnim-popust/> (25. maj 2013).
2. Bučar, France. 2013. Danes okupatorja res ni, je pa pred nami stiska, ki od nas terja, da se postavimo na lastne noge in se osredotočimo kaj bomo naredili. *Mladina* (1). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/119310/france-bucar-danes-okupatorja-res-ni-je-pa-pred-nami-stiska-ki-od-nas-terja-da-se-postavi/> (26. maj 2013).
3. Cipras, Aleksis. 2012. Vsa Evropa bo v nevarnosti. Vodja Sirize, grške nove levice. *Mladina* (23). Dostopno prek: <http://drznemisli.net/novica/aleksis-cipras-vsa-evropa-bo-v-nevarnosti-vodja-sirize-grske-nove-levice> (25. maj 2013).
4. Craig, David in Matthew Elliot. 2012. *Ukradena Evropa*. Mengeš: Ciceron.
5. Drenovec, Frančišek. 2013. Nujno: ven iz teh njihovih reform! *Delo*, 26. januar Dostopno prek: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/nujno-ven-iz-teh-njihovih-reform.html> (26. maj 2013).
6. Dolar, Mladen. 2012. Dr. Mladen Dolar: »Nemara utegnemo v tej deželi dobiti celo levico?«. *Mladina* (51). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/118998/clanek/> (25. maj 2013).
7. Erte, Manfred, Heyer, Julija. 2012. Aleksis Cipras:« Vsa Evropa bo v nevarnosti.«- Vodja Sirize, grške nove levice. *Mladina* (23). Dostopno prek: <http://drznemisli.net/novica/aleksis-cipras-vsa-evropa-bo-v-nevarnosti-vodja-sirize-grske-nove-levice> (24. maj 2013).
8. George, Susan. 2013. Obstaja na tisoče alternativ. *Delo*, 27. maj. Dostopno prek: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/obstaja-na-tisoce-alternativ.html> (18. Junij 2013).
9. Hladnik, Ervin. 2012. Intervju iz Dnevnikovega Objektiva: Sašo Furlan. *Objektiv*, 28. oktober 2012. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/1042545077> (22. maj 2013).
10. Janežič, Tomaž. 2013. Neoliberalni totalitarizem in zloraba ekonomije. *Delo*, 12. april Dostopno prek: <http://www.atterres.org/page/manifeste-d%C3%A9conomictes-atter%C3%A9s> (26. maj 2013).

11. Krek, Janez, 2013. Janez Krek: »Bojim se, da konfliktnost politike z njeno makiavelistično logiko pri ljudeh ustvarja jezo in razočaranje. Človek ne vidi več smisla, da bi se še trudil.« *Mladina* (3). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/119724/dr-janez-krek-bojim-se-da-konfliktnost-politike-z-njeno-makiavelisticno-logiko-pri-ljudeh-ustv/> (25. maj 2013).
12. Korsika, Anej in Asta Vrečko. 2013. Prihodnost je demokratični socializem. *Delo*, 30. september Dostopno prek: http://www.delo.si/revolt/druzbena_drzava/prihodnost-je-democraticni-socializem.html (25. maj 2013).
13. Kramberger, Anton. 2013. Izvršna moč politike bi se morala omejevati z organi nadzora. *Mladina* (5). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/120102/clanek/> (1. februar 2013).
14. Krašovec, Primož 2012. Možnosti prihodnosti in začetek zgodovine. *Delo*, 16. november. Dostopno prek: http://www.delo.si/revolt/politichni_sistem/moznosti-prihodnosti-in-zacetek-zgodovine.html (25. maj 2013).
15. Krugman, Paul. 2012. *Ustavimo to krizo takoj*. Ljubljana: Krtina.
16. Marn, Urša. 2010. Gradbinci na udaru. *Mladina* (11). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/50033/> (26. maj 2013).
17. Mesec, Luka 2013. Luka Mesec: »Čas je za demokratični socializem.« *Mladina* (3). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/119721/luka-mesec-cas-je-za-democraticni-socializem/> (25. maj 2013).
18. Močnik, Rastko 2013. Rastko Močnik: »Dolgoročna alternativa je samo odprava kapitalizma, države kapitala in buržoazne demokracije.« *Mladina* (17). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/143507/dr-rastko-mocnik-dolgorocna-alternativa-je-samo-odprava-kapitalizma-drzave-kapitala-in-burzoazne/> (20. junij 2013).
19. Milardovič, Anđelko. 2012. *Tri eseja o euroskepticizmu*. Zagreb: Centar za politološka istraživanja.
20. Michnik, Adam. 2012. Adam Michnik: »Če bi jutri Merklova predlagala takšne politične reforme, kot jih predlaga Janša, bi bil zelo zaskrbljen za Nemčijo. *Mladina* (49). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/118538/clanek/> (20. junij 2013).
21. Perkins, John. 2004. *Confessions of a Economic Hit Man*. Ljubljana. Sanje.
22. Roubini, Nouriel. 2012. *Roubini: »tudi Slovenija med PIIGS.«* Dostopno prek: <http://damijan.org/2012/07/16/roubini-tudi-slovenija-med-piigs/> (25. maj 2013).

23. Sočan, Lojze. 2013. Lojze Sočan: »Bojim se, da je izgubljeno celo več kot desetletje.« *Delo*, 16. februar 2013. Dostopno prek: <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/lojze-socan-bojim-se-da-je-izgubljeno-celo-vec-kot-desetletje.html> (5. junij 2013).
24. SURS, 2012. *Bruto domači proizvod, Slovenija, 2. Četrletje 2012*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4933 (17. maj 2013).
25. Štaudohar, Irena. 2012. Subverzivni forum: Gnila Evropa in pogumno srce. *Delo, Sobotna priloga*, 19. maj. Dostopno prek <http://www.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/subverzivni-forum-gnila-evropa-in-pogumno-srce.html> (26. maj 2013).
26. Štiblar, Franjo. *Globalna kriza in Slovenija*. Dostopno prek: <http://www.pf.uni-lj.si/media/stiblar.kriza.in.slovenija.pdf> (25. maj 2013).
27. Ule, Mirjana. 2013. Mirjana Ule: »To so zgodovinski, prelomni dogodki. Stvar je postala preveč resna, da bi še vedno živeli svoja življenja mimo škodljivih procesov.« *Mladina* (9). Dostopno prek: <http://www.mladina.si/120963/dr-mirjana-ule-to-so-zgodovinski-prelomni-dogodki-stvar-je-postala-prevec-resna-da-bi-se-vedno/> (25. maj 2013).
28. UMAR, 2010. *Ekonomska kriza se že odraža na življenjskih pogojih prebivalstva*. Ljubljana. Dostopno prek: http://www.umar.gov.si/index.php?id=62&tx_ttnews%5Btt_news%5D=1131&cHash=d35a9cb6e6 (24. junij 2013).
29. Videmšek, Boštjan. 2013. Pismo iz Grčije: »Sistem socialne države je razpadel. Ljudje na robu družbe neznansko trpijo.« *Delo*, 24. maj. Dostopno prek: <http://www.delo.si/mnenja/blog/pismo-iz-grcije-sistem-socialne-drzave-je-razpadel-ljudje-na-robudruzbe-neznansko-trpijo.html> (24. maj 2013).
30. Vuksanovič, Igor. 2012. V znanost maskirana ideologija. *Objektiv*, 23. oktober 2012. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/1042524988> (25. maj 2013).
31. Vrdlovec, Zdenko. 2010. Na dolgi poti v socializem. *Dnevnik*, 23. Oktober 2012. Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/kultura/1042357860> (24. maj 2013).
32. Žižek, Slavoj. 2012. *Življenje v času konca. Living in the end times*. Ljubljana: Cankarjeva založba